

AMERICAN UNIVERSITY OF ARMENIA

Center for
Responsible Mining

ՀՀ Սյունիքի մարզի Քաջարան քաղաքի և Արծվանիկ գյուղի մանկապարտեզների և դպրոցների հողի և ջրի հետազոտման արդյունքներ

Հեղազոտությունը կատարել է

ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնը

Ֆինանսավորել են

Ուան Արմենիայի (OneArmenia) կազմակերպած
«Եկեք պահպանենք Հայաստանը թունավոր աղտոտումից» հանգանակության
մասնակիցները

Սարքավորումները փրամադրել է

Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության
(ԵԱՀԿ) երևանյան գրասենյակը

Սեպտեմբեր 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ.....	3
ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ	3
ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ.....	4
ՔԱԶԱՐԱՆ ԵՎ ԱՐԾՎԱՆԻԿ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ	11
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....	17
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ	19
Հավելված 1. Քաջարան քաղաքի բնակչությունն ըստ տարիքի և սեռի	20
Հավելված 2. Հողերի նմուշառման և հետազոտության մեթոդոլոգիա	21
Հավելված 3. Զրի նմուշառման և հետազոտության մեթոդոլոգիա.....	23
Հավելված 4. Հողերի հետազոտության արդյունքները	24
Հավելված 5. Զրի հետազոտության արդյունքները.....	25
Հավելված 6. Քաջարան քաղաքի հողում մետաղների ֆոնային կոնցենտրացիաների որոշում	26
Հավելված 7. Միջլաբորատոր համեմատության հետազոտության արդյունքներ.....	28
Հավելված 8. Հողի ՀՀ և միջազգային ստանդարտները գերազանցող չափումներ.....	29
Հավելված 9. Հողերի հետազոտության արդյունքերը յուրաքանչյուր մանկապարտեզի և դպրոցի համար	31
Հավելված 10. Հողի նմուշների ամբողջական հետազոտության արդյունքները	37

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

1Ա	ՈւանԱրմենիա
ՀԱՀ	Հայաստանի ամերիկյան համալսարան
ՖԿ	Ֆոնային կոնցենտրացիա
ՊՀԿ	Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոն
ՍԹԿ	Սահմանային թույլատրելի կոնցենտրացիա
ԵԱՀԿ	Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն
ՀՍ	Հողի ստանդարտ

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնը շնորհակալություն է հայտնում ՀՀ բնապահպանության նախարարությանը, Սյունիքի մարզի տեղական ինքնակառավարման մարմիններին, Քաջարանի քաղաքապետարանին, մանկապարտեզների և դպրոցների տնօրեններին՝ Քաջարանի և Արծվանիկի համայնքների տարածքում հողի և ջրի հետազոտում իրականացնելու նպատակով տրամադրած աջակցության և թույլտվության համար:

Ի լրումն, մեր աշխատանքը մեծապես բարելավվել է Տեխնիկական խորհրդատվական խորհրդի անդամներ՝ դոկտոր Ռոբերտ Քուրքջյանի (ԱՄՆ), դոկտոր Նատելլա Միրզոյանի (Հայաստան) և դոկտոր Գագիկ Մելիքյանի (ԱՄՆ) կողմից տրամադրած անգնահատելի ներդրման շնորհիվ: Տեխնիկական խորհրդատվական խորհրդի մասին մանրամասն տեղեկությունները հասանելի են ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի կայքում, որն նվիրված է Հայաստանում հանքարդյունաբերական համայնքների բնապահպանական մոնիտորինգին (http://crm.aua.am/independent_monitoring):

Այս հաշվետվությունը՝ հինգերորդն է հանքարդյունաբերական կամ հանքային վերամշակման ենթակառուցվածքների մոտակայքում գտնվող 10 համայնքներին¹ նվիրված զեկույցների շարքում, ֆինանսավորվել է Ուան Արմենիայի (OneArmenia) կողմից կազմակերպած «Եկեք պահպանենք Հայաստանը թունավոր աղտոտումից» հանգանակության արշավի շրջանակներում: Լրացուցիչ ֆինանսական աջակցություն է տրամադրել նաև Երևանում Մեծ Բրիտանիայի դեսպանատունը և մի շարք անհատ նվիրատուներ:

Սարքավորումները, որոնք օգտագործվել են այս հետազոտությունները կատարելու համար, տրամադրել է Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) Երևանյան գրասենյակը՝ որպես նույն հանգանակության մաս²: Մենք կրկին անգամ հայտնում ենք մեր երախտագիտությունը մեր բոլոր նվիրատուներին:

¹ Հողի մոնիտորինգի զեկույցների շարքում ընդգրկված մյուս համայնքներն են Արարատն Արարատի մարզում, Արմանիսը, Ալավերդին և Ախթալան Լոռու մարզում, ինչպես նաև Կապանը, Ագարակը և Աճանան ու Սյունիք գյուղերը Սյունիքի մարզում:

² ՈւանԱրմենիայի հանգանակությունն ավարտվել է 2014թ. նոյեմբերին: Սարքավորումները ԵԱՀԿ Երևանի գրասենյակի կողմից տրամադրվել են 2015թ.-ի մայիսին:

ՀԱՄԱՌՈՏԱԳԻՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Հայաստանի ամերիկյան համալսարանի (ՀԱՀ) Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի (ՊՀԿ) կողմից պատրաստված այս զեկույցում ներկայացված են Քաջարան քաղաքի և Արծվանիկ գյուղի (ՀՀ Սյունիքի մարզ) դպրոցներից և մանկապարտեզներից հողի ու ջրի³ ծանր մետաղներով աղտոտվածության հայտնաբերմանն ուղղված անկախ հետազոտության արդյունքները: Քաջարան քաղաքում է գտնվում Հայաստանի խոշոր հանքարդյունաբերական գործարաններից մեկը՝ «Ձանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատ» (ԶՊՄԿ) ՓԲԸ-ն, որը հանքարդյունաբերության մեջ ճանաչվել է որպես առաջատար կազմակերպություն, ինչպես նաև Հայաստանի խոշորագույն պոչամբարը (Արծվանիկի պոչամբար)՝ տեղակայված Արծվանիկ գյուղի մոտակայքում, որտեղ տեղափոխվում են ԶՊՄԿ-ի արդյունաբերական թափոնաջրերը:

Հողի հետազոտությունները իրականացվել են Քաջարան քաղաքի և Արծվանիկ գյուղի 2 մանկապարտեզներում և 3 միջնակարգ դպրոցներում, որտեղ ընդհանուր առմամբ սովորում է 1206 երեխա: Նմուշառում և հետազոտություն իրականացնելու թույլտվությունը ստացվել է լիազորված մարմինների կողմից: Մանկապարտեզներում հետազոտություն կատարելու թույլտվություն տվել է քաղաքապետարանը, իսկ դպրոցներում հետազոտություն կատարելու թույլտվությունը՝ մարզպետարանը:

Հողի և ջրի նմուշառումներն ու հետազոտություններն իրականացվել և փաստաթղթավորվել են ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի կողմից միջազգային չափանիշների և ուղեցույցների հիման վրա մշակված ընթացակարգերին համապատասխան⁴: Ընդհանուր առմամբ, մանկապարտեզների և դպրոցների խաղահրապարակների և արտաքին ընդհանուր օգտագործման հողածածկ մակերեսներից վերցվել է հողի 23 նմուշ: Խմելու ջրի ներկայացուցչական նմուշը վերցվել է Քաջարան քաղաքի թիվ 1 մանկապարտեզի ջրի ծորակից, ինչպես նաև մակերևութային ջրերի 3 նմուշներ վերցվել են Ողջի (Քաջարան քաղաքից վերև և ներքև ընկած հատվածներ) և Արծվանիկ գետերից:

Նմուշները տեղափոխվել են ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի լաբորատորիա: Հողի նմուշներում Trace2o, Metalyser HM2000 Deluxe (Soils) սարքի միջոցով որոշվել են ընդհանուր արսենի, պղնձի, կադմիումի, սնդիկի և կապարի կոնցենտրացիաները (Հողերի նմուշառման և հետազոտության մեթոդոլոգիան տե՛ս Հավելված 2-ում): Ջրի նմուշներում ընդհանուր արսենի, եռավալենտ (III) արսենի, կադմիումի, պղնձի, կապարի, սնդիկի, ցինկի, մանգանի, ալյումինի, բորի, վեցավալենտ (VI) քրոմի, երկաթի և նիկելի կոնցենտրացիաները որոշվել են Trace2o մակնիշի ծանր մետաղների հետազոտության դաշտային համակարգով՝ բաղկացած էլեկտրաքիմիական (Metalyser Deluxe HM2000) և ֆոտոմետրիկ (Metalometer) սարքերի համադրությունից (Ջրի նմուշառման և հետազոտության մեթոդոլոգիան տե՛ս Հավելված 3-ում):

³ Հետազոտվել է խմելու ջուրը և ոռոգման նպատակով օգտագործվող մակերևութային ջրերը: Ստորերկրյա ջրերը չեն հետազոտվել՝ համայնքներում դրանց սահմանափակ քանակությամբ առկայության պատճառով:

⁴ Ընթացակարգերը հասանելի են <http://crm.aua.am> կայքում:

Յուրաքանչյուր մետաղի համար Քաջարան քաղաքի հողում ֆոնային կոնցենտրացիաների (ՖԿ)⁵ որոշումը տրված է Հավելված 6-ում: Հետազոտության արդյունքների ստուգաճշտումը և որակն ապահովելու նպատակով կատարվել են միջլաբորատոր համեմատական չափումներ (Հավելված 7): Համեմատության համար հետազոտվել են հողի 3 նմուշ և 2 ֆոնային նմուշ ՀՀ բնապահպանության նախարարության «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի և «Էկոատոմ» գիտահետազոտական կենտրոնի որակավորված լաբորատորիաներում: Միջազգային ստանդարտների հետ հողերի հետազոտության արդյունքների համեմատությունը ցուցադրված է Հավելված 8-ում: Յուրաքանչյուր մանկապարտեզի և դպրոցի համար հողերի հետազոտության արդյունքները ներկայացված են Հավելված 9-ում: Հողի նմուշների ամբողջական հետազոտության արդյունքները տրված են Հավելված 10-ում:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

Ըստ խմելու ջրի հետազոտության արդյունքների, Քաջարան քաղաքի խմելու ջրում ծանր մետաղների բարձր կոնցենտրացիաներ չեն հայտնաբերվել (Հավելված 5): Քաջարան քաղաքի ջրամատակարարումը իրականացվում է Ողջի գետի «Յուղոտ Ձոր» վտակից, որը գտնվում է ծովի մակարդակից 2063 մ բարձրության վրա և մոտ 8 կմ հեռու ԶՊՄԿ-ի հանքարդյունաբերական գործունեությունից: Բացի այդ, ինչպես հայտնի է, Քաջարան քաղաքի ջրամատակարարման համար կապարային խողովակներ երբևէ չեն օգտագործվել: Արձվանիկ գյուղի ջրամատակարարումը իրականացվում է հարակից բնական աղբյուրներից, որոնք գտնվում են Արձվանիկի պոչամբարից և այլ հանքարդյունաբերական գործունեությունից մոտ 2-3 կմ վերև և հեռու: Գյուղի ջրամատակարարման համակարգը ունի 15 կմ երկարություն, գտնվում է վատ վիճակում, իսկ ջրամատակարարումը իրականացվում է երկու օրը մեկ երկու ժամ տևողությամբ:⁶ Այդ պատճառով, մեր այցելության ժամանակ (2016թ. մայիսի 13-ին) խմելու ջրի նմուշառում հնարավոր չի եղել իրականացնել: Խմելու ջրի հետազոտության արդյունքները տրված են Հավելված 5-ի աղյուսակ 3-ում:

Ըստ մակերևութային ջրերի հետազոտության արդյունքների, Ողջի գետի՝ Քաջարան քաղաքից վերև և ներքև ընկած հատվածներում ջրի որակը պատկանում է համապատասխանաբար՝ գերազանց (I) դասի՝ պայմանավորված 12 մետաղներով, և միջին (III) դասի՝ պայմանավորված երկաթով: Արձվանիկ գետի՝ Արձվանիկ գյուղից ներքև ընկած հատվածում ջրի որակը պատկանում է վատ (V) դասին՝ պայմանավորված մանգանով: Ջրի նմուշների հետազոտության արդյունքները տրված են Հավելված 5-ի աղյուսակ 4-ում:

Ըստ հողի հետազոտության արդյունքների, հետազոտված 5 մետաղների համար մեր կողմից ստացված հիմնական արդյունքներն ամփոփված են աղյուսակ 1-ում և նկարագրված են ստորև բերված տեքստում:

⁵ Մետաղների ՖԿ-ները հաշվարկվել են նախնական հետազոտության տվյալների հիման վրա, որոնք ստացվել են հորիզոնական՝ 10սմ և 20սմ խորություններից, և ուղղահայաց՝ հեռակա ֆոնային տարածք, վայրերից վերցված հողերի նմուշների համար: Այս նախնական հետազոտությունները բավարար չեն Քաջարան քաղաքի հողում մետաղների ճշգրիտ ՖԿ-ների հաստատման համար: Արձվանիկ գյուղի համար մետաղների ՖԿ-ները չեն որոշվել: Այսպիսով, ՖԿ-ների որոշումը հետագա առավել խորը հետազոտության կարիք ունի:

⁶ Տես՝ http://www.un.am/up/library/Artsvanik%20Community_eng.pdf

Աղյուսակ 1. Քաջարանի և Արծվանիկի մանկապարտեզների և դպրոցների հողի նմուշներում ծանր մետաղների կոնցենտրացիաները, ՀՀ հողի ստանդարտները գերազանցող նմուշների %-ն ընդհանուր չափումների մեջ, վիճակագրական վերլուծությունը և միջազգային համեմատությունը

ՀՀ հողի ստանդարտ (մգ/կգ)	Արսեն		Կադմիում *		Պղինձ		Կապար		Սնդիկ		
	2				3		32		2.1		
Դպրոց/ մանկապարտեզ	Նմուշների քանակը	Մե** մգ/կգ	% ընդ.- ից	Մե մգ/կգ	% ընդ.- ից	Մե մգ/կգ	% ընդ.- ից	Մե մգ/կգ	% ընդ.- ից	Մե մգ/կգ	% ընդ.- ից
Թիվ 1 մանկապարտեզ	3	41.96	100%	0.86	-	555.96	100%	57.91	100%	<0.1	0%
Թիվ 2 մանկապարտեզ	5	45.53	100%	1.62	-	723.00	100%	85.36	100%	<0.1	0%
Թիվ 4 մանկապարտեզ	3	55.32	100%	1.86	-	628.64	100%	65.91	100%	<0.1	0%
Թիվ 5 մանկապարտեզ	5	22.40	100%	0.91	-	163.88	100%	37.35	100%	<0.1	0%
Թիվ 6 մանկապարտեզ	4	10.91	100%	0.54	-	94.60	100%	34.07	66.7%	<0.1	0%
Թիվ 1 դպրոց	4	104.90	100%	6.99	-	2970.58	100%	184.51	100%	<0.1	0%
Թիվ 4 դպրոց	3	14.75	100%	0.51	-	147.52	100%	30.28	33.3%	0.11	0%
Քաջարան քաղաք											
Թիվ 1 մանկապարտեզ	5	45.33	100%	0.43	-	271.71	100%	26.57	40%	<0.1	0%
Թիվ 1 դպրոց	6	60.72	100%	0.26	-	223.67	100%	28.63	33.3%	0.11	0%
Թիվ 2 դպրոց	6	43.59	100%	0.45	-	368.73	100%	30.76	33.3%	<0.1	0%
Արծվանիկ գյուղ											
Մանկապարտեզ	3	17.46	100%	0.47	-	182.31	100%	37.70	66.7%	<0.1	0%
Դպրոց	3	21.45	100%	0.31	-	74.32	100%	15.57	0%	<0.1	0%
Ընդհանուր Մե	23	38.78	100%	0.37	-	224.19	100%	27.48	34.8%	<0.1	0%
Սրանդարտ շեղում**	-	20.23	-	0.16	-	173.13	-	16.06	-	<0.1	-
Նվազագույն	-	16.77	-	0.13	-	52.00	-	11.85	-	<0.1	-
Առավելագույն	-	78.82	-	0.69	-	573.58	-	68.59	-	<0.1	-
Ֆոնային կոնցենտրացիա***	9	28.1		0.37		224.19		27.48		<0.1	
Միջազգային սահմանային թույլատրելի կոնցենտրացիաներ (մգ/կգ)****											
Ռուսաստանի Դաշնություն		2		-		3		30		2.1	
Բելգիա		110		6		400		700		15	
Նիդերլանդներ		55		12		190		530		10	
Գերմանիա		50		20		-		400		20	
Ֆրանսիա		37		20		190		400		7	
Շվեդիա		15		0.4		100		80		1	
Նորվեգիա		2		3		100		60		1	
Կանադա		12		14		63		140		6.6	
Չինաստան		30		0.3		50		250		0.3	
US EPA նորմ		22		85		250		400		-	

Ծանոթագրություն՝

(*) Կադմիումի համար ՀՀ հողի ստանդարտ հաստատված չէ:

(**) Միջին երկրաչափականը (Մե) միջինի տեսակ է, որը թվերի շարքի համար ցույց է տալիս բնութագրական մեկ արժեք՝ որպես տարբերակների արտադրանքներից ու աստիճանի արմատ (ի տարբերություն միջին թվաբանականի, որի ժամանակ օգտագործվում է թվերի գումարը):

(***) Տե՛ս Հավելված 6 ֆոնային կոնցենտրացիաների հաշվարկման մեթոդոլոգիայի համար:

(****) Տե՛ս Հավելված 8 հողի միջազգային ստանդարտները գերազանցող նմուշների %-ն ընդհանուրում տվյալների համար:

- **Արսենի** կոնցենտրացիաները վերցված հողի նմուշներում տատանվել են 16.77-78.82 մգ/կգ արժեքների տիրույթում: Դրա բոլոր նմուշների միջին երկրաչափական արժեքը գերազանցել է ՀՀ հողի ստանդարտը⁷ 19.4 անգամ:

Արսենի համար ՀՀ հողի ստանդարտը՝ 2մգ/կգ, ամենախիստն է աշխարհում (աղ. 1): Այն համապատասխանում է Նորվեգիայի և Ռուսաստանի Դաշնության ստանդարտներին, վերջինս հանդիսանում է ՀՀ հողի ստանդարտների սկզբնաղբյուրը: Այնուամենայնիվ, վերցված հողի նմուշների մեծամասնությունում արսենը գերազանցել է նաև աղյուսակ 1-ում թվարկված երկրների կողմից հաստատված հողի ստանդարտները: Հավելված 8-ում տրված է հողի միջազգային ստանդարտները գերազանցող նմուշների %-ն ընդհանուր չափումների մեջ:

Հողերի հետազոտման արդյունքները համեմատվել են նաև արսենի ֆոնային կոնցենտրացիայի հետ՝ որոշված այն հողաշերտերի համար, որոնք կա՛մ հեռու են գտնվում աղտոտման աղբյուրից, կա՛մ գտնվում են մակերևույթից բավականաչափ խորը, որտեղ արդյունաբերությունը/հանքարդյունաբերությունը հազիվ թե ազդեցություն ունենար: Ֆոնային տարածքի մեր հետազոտման տվյալները (Հավելված 6) ցույց են տալիս, որ Քաջարանի հողում արսենի ֆոնային կոնցենտրացիան կազմում է 28.1 մգ/կգ: Հողի բոլոր նմուշների համար միջին երկրաչափական արժեքը գերազանցել է ֆոնային կոնցենտրացիան 1.8 անգամ: Ելնելով մեր կատարած հետազոտության խորության աստիճանից, ստացված արդյունքները բավարար չեն քաղաքի հողում արսենի պարունակությունն արդյունաբերական և հանքարդյունաբերական գործունեության ազդեցության հետ կապելու համար: Անհրաժեշտ են հետագա խորը հետազոտություններ՝ պատճառահետևանքային կապի պարզման կամ բացառման նպատակով:

Այնուամենայնիվ, ստացված արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ Քաջարան և Արծվանիկ համայնքների հողի համար արսենը մտահոգության տեղիք է տալիս: Արսենը գերազանցել է Հավելված 8-ում բերված գրեթե բոլոր միջազգային ստանդարտները: Մեր կողմից առաջարկվում է, որպեսզի խաղաղապարակները ծածկվեն այնպիսի մակերեսային ծածկով (ասֆալտ, բետոն, կաուչուկ և այլն), որը լինի լվացքաունակ (անձրևաջրերով կամ ջրի շիթով) և նվազագույնի հասցվի երեխաների՝ հողից արսենով թունավորման հավանականությունը:

Բացի այդ, ստիպված ենք հարց բարձրացնել ՀՀ հողի ստանդարտների կիրառելիության և համապատասխանելիության մասին: Արսենի համար հանրապետությունում ընդունված հողի ստանդարտները քննարկման և վերանայման կարիք ունեն:

- **Կադմիումի** կոնցենտրացիաները հողի նմուշներում տատանվել են 0.13-0.69 մգ/կգ արժեքների տիրույթում: Քանի որ ՀՀ հողի ստանդարտներն այս մետաղի համար չեն

⁷ ՀՀ հողի ստանդարտները դիտարկված են ըստ ՀՀ առողջապահության նախարարի 25.01.2010թ. «Հողի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջների N 2.1.7.003-10 սանիտարական կանոնները և նորմերը հաստատելու մասին» # 01 հրամանի: Հարկ է նշել, որ կա նաև մեկ այլ հողի ստանդարտ՝ ՀՀ Կառավարության 92-Ն 25.01.2005թ. «Հողային ռեսուրսների վրա տենտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» որոշում, սակայն այս որոշումը չի գործածվում ՀՀ առողջապահության և ՀՀ բնապահպանության նախարարությունների կողմից:

սահմանում թույլատրելի կոնցենտրացիա, ուստի հնարավոր չի եղել եզրակացություններ կազմել՝ հիմնվելով ՀՀ կանոնադրության վրա:

Մեր վերցված հողի նմուշների մեծամասնությունում, այնուամենայնիվ, կադմիումի կոնցենտրացիան գերազանցել է Չինաստանի (0.3 մգ/կգ) և Շվեդիայի (0.4 մգ/կգ) կողմից ընդունված ստանդարտները, որոնք միջազգային ասպարեզում ունեն ամենախիստ ստանդարտները (աղ. 1):

Մեր կողմից դիտարկված մյուս երկրները կադմիումի համար ունեն էականորեն ավելի բարձր սահմանային թույլատրելի արժեքներ. Բելգիան՝ 6 մգ/կգ, Նիդերլանդները՝ 12 մգ/կգ, Գերմանիան՝ 20 մգ/կգ և US EPA՝ 85մգ/կգ (թվարկված են մի քանիսը): Մեր նմուշներից ոչ մեկում կադմիումը չի գերազանցել այդ ստանդարտները:

Կադմիումի համար Քաջարանի հողում որոշված ֆոնային կոնցենտրացիան կազմել է 0.26մգ/կգ (Հավելված 6)՝ ցածր Հավելված 8-ում բերված միջազգային ստանդարտներից:

Ստացված արդյունքները թույլ են տալիս մեզ եզրակացնել, որ՝

ա) անհրաժեշտ է մշակել կադմիումի համար ՀՀ հողի ստանդարտ, և

բ) եթե կընդունվի, որ Հայաստանի համար առավել համապատասխան են Շվեդիայի և Չինաստանի կամ դրանցից առավել խիստ ստանդարտները, ապա առաջարկվում է իրականացնել վերը նշված միջոցառումը, որը բերված է արսենի համար (խաղաղապարակները ծածկել հատուկ ծածկով, որը կնվազեցնի երեխաների՝ հողից և փոշուց մետաղներով աղտոտման վտանգը, ինչպես նաև կադմիումով թունավորման ռիսկը):

- **Պղնձի** կոնցենտրացիաները հողի նմուշներում տատանվել են 52.00-573.58 մգ/կգ արժեքների տիրույթում: Պղնձի համար ՀՀ հողի ստանդարտը 3 մգ/կգ է, այսպիսով, հողի բոլոր նմուշներում այն գերազանցվել է միջինում 74.7 անգամ:

Հայաստանը, ինչպես նաև Ռուսաստանի Դաշնությունը (հանդիսանում է ՀՀ հողի ստանդարտների սկզբնաղբյուրը) պղնձի համար միջազգային սանդղակով մեր կողմից դիտարկված մի շարք երկրների համեմատ ունեն ամենախիստ ստանդարտները (աղ. 1): Այնուամենայնիվ, պղինձը վերցված նմուշների մեծամասնությունում գերազանցել է Հավելված 8-ում բերված միջազգային ստանդարտները: Մեր կողմից համեմատված երկրների համար հողի ստանդարտները տատանվում են 50 մգ/կգ-ից (Չինաստան) մինչև 400 մգ/կգ (Բելգիա) արժեքներում:

Մեր հետազոտության արդյունքները ցույց են տվել, որ Քաջարանում պղնձի ֆոնային կոնցենտրացիան 149.7 մգ/կգ է, որը զգալիորեն բարձր է ընդունված ՀՀ հողի ստանդարտից:

Այնուամենայնիվ, մեր կողմից ստացված արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ պղինձը Քաջարան և Արծվանիկ համայնքների համար մտահոգության տեղիք է տալիս: Չնայած, որ փաստերը վկայում են, որ պղինձը հողի մեջ նման արժեքների դեպքում վտանգ չի ներկայացնում երեխաների առողջության համար⁸, այնուամենայնիվ այն թունավոր է համարվում ջրային էկոհամակարգների համար: Մինչդեռ, հարկ է նշել, որ մենք չենք ակնկալում, որպեսզի հողը լինի ֆոնայինից ավելի մաքուր, այլ

⁸ Stu՝ <http://www.atsdr.cdc.gov/phs/phs.asp?id=204&tid=37#bookmark06>

առաջարկում ենք, որ մանկապարտեզների և դպրոցների հողը համապատասխանի բարձր ստանդարտներին: Մենք առաջարկում ենք նույն լուծումը, ինչը տրվում է արսենի համար. խաղահրապարակները ծածկել հատուկ մակերեսային ծածկով, որը կնվազեցնի երեխաների՝ հողից և փոշուց մտահոգիչ մետաղով թունավորման հավանականությունը:

- **Կապարի** արժեքները հողի նմուշներում տատանվել են 11.85-68.59 մգ/կգ տիրույթում: Կապարի համար ՀՀ հողի ստանդարտը 32 մգ/կգ է, որը ամենախիստն է (Ռուսաստանի Դաշնության ստանդարտի հետ մեկտեղ) աղյուսակ 1-ում բերված միջազգային ստանդարտների համեմատ: Հողում դրա երկրաչափական միջին արժեքը չի գերազանցել ՀՀ հողի ստանդարտը, սակայն նմուշների 34.8%-ում (վերցված 23 նմուշից 8-ում) կապարը գերազանցել է ՀՀ հողի ստանդարտը 1.2-2.1 անգամ: Բացի այդ, վերցված հողի մի քանի նմուշներում (վերցված 23 նմուշից 2-ում) կապարը աննշան գերազանցել է Նորվեգիայի (60 մգ/կգ) կողմից ընդունված հողի ստանդարտը (Հավելված 8):

Հարկ է նշել, որ մեր հետազոտության տվյալներով Քաջարանում կապարի ֆոնային կոնցենտրացիան որոշվել է 18.2 մգ/կգ, որը մոտ 1.8 անգամ ցածր է ՀՀ հողի ստանդարտից:

Ստացված արդյունքներով կարելի է եզրակացնել, որ կապարի համար ՀՀ հողի ստանդարտը վերանայման և, հնարավորության դեպքում, վերամշակման կարիք ունի: Ավելին, հիմնվելով հողերի կապարով աղտոտման և ֆոնային կոնցենտրացիաների որոշման միջազգային ուսումնասիրությունների վրա, Քաջարանում և Արծվանիկում դրա չափված քանակությունները տազնապ չեն հարուցում, չնայած որ այս մետաղը թունավոր է և մշտադիտարկման կարիք ունի:

- **Սնդիկի** կոնցենտրացիաներ Քաջարան և Արծվանիկ համայնքների, ինչպես նաև ֆոնային տարածքների հողում չեն հայտնաբերվել:

Առաջարկություններ՝

- Քննարկել կատարված բացահայտումների արդյունքները համայնքի ղեկավարների, ինչպես նաև դպրոցների և մանկապարտեզների տնօրենների հետ՝ անհրաժեշտ և արդյունավետ գործողություններ մշակելու նպատակով:
- Հետազոտել համայնքներում հանքարդյունաբերական գործունեության հետևանքով Ողջի և Արծվանիկ գետերի՝ ծանր մետաղներով հնարավոր աղտոտվածությունը և դրանց ջրի պիտանելիությունը ոռոգման նպատակներով ջրօգտագործման համար:
- Կիրառել այս հետազոտության մեթոդաբանությունն Քաջարան և Արծվանիկ համայնքների այլ տարածքների (այգի, բակ, հանրային տարածքներ, խաղահրապարակներ) ուսումնասիրման համար՝ հնարավորության դեպքում, ավելացնելով ուսումնասիրվող մետաղների ցանկը՝ քրոմ, ցինկ, նիկել, մագնեզիում և այլն:
- Իրականացնել Քաջարան և Արծվանիկ համայնքների շարունակական մոնիտորինգ, երկու տարին մեկ անգամ՝ հետազոտելու հանքարդյունաբերական կամ այլ

արդյունաբերական գործունեության պատճառով հողի՝ ծանր մետաղներով աղտոտվածությունը:

- Ստուգել մանկապարտեզների և դպրոցների խաղահրապարակների համար բերվող նոր հողի որակը և աղբյուրը:
- Ստեղծել հողի որակի տվյալների շտեմարան՝ հիմք վերցնելով այս նախնական հետազոտության տվյալները:
- Նախաձեռնել Հայաստանի հողի ստանդարտների, ներառյալ՝ այդ ստանդարտների որոշման մեթոդոլոգիայի, վերանայման վերաբերյալ քննարկումներ: Ստանդարտների վերանայման ժամանակ Հայաստանը պետք է կիրառի համաշխարհային լավագույն փորձի մոտեցումները:

ՔԱԶԱՐԱՆ ԵՎ ԱՐԾՎԱՆԻԿ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

Քաջարան քաղաք: Քաջարանը ՀՀ Սյունիքի մարզի հարավում գտնվող քաղաք է: Այն գտնվում է ծովի մակարդակից 1950 մ բարձրության վրա, Երևանից 356 կմ հարավ, Սյունիքի մարզ կենտրոն Կապանից՝ 25 կմ և Հայ-Իրանական սահմանից՝ 50 կմ հեռավորության վրա: Քաջարանի արևմուտքում է գտնվում է Զանգեզուրի լեռնաշղթայի ամենաբարձր կետը՝ Կապուտջուղը, ծովի բարձրությունից 3904 մ բարձրության վրա (նկ. 1):

Քաջարան քաղաքի տարածքը բնակեցվել է դեռևս մ.թ.ա. 3-րդ և 2-րդ դարերում: Այստեղ առաջին անգամ պղնձի հանքարդյունաբերական ձեռնարկություններ կառուցվեցին 1850թ.-ին: 1930թ.-ից հետո, երբ հայտնաբերվեցին պղնձի հսկայական պաշարներ, Վերին Հանդի և Օխչի գյուղերի տարածքներում կառուցվեց քաղաք, որն կոչվեց Քաջարանց: Քաջարանը բնակեցվեց հիմնականում Կապանից և Ղարաբաղից եկած փախստականներով:

Նկար 1. Քաջարանի և Արծվանիկ տեղադիրքը ՀՀ քարտեզի վրա

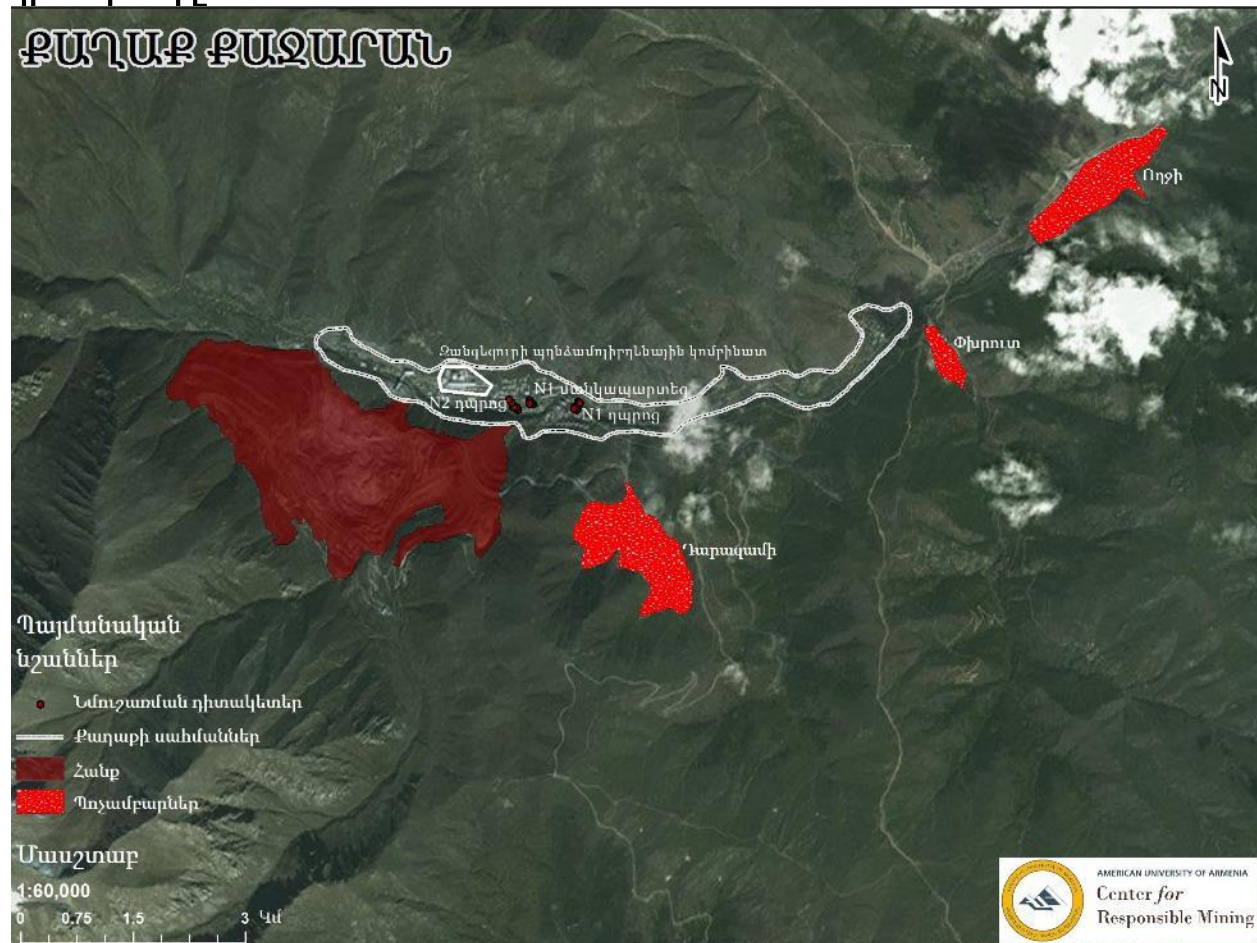

Արծվանիկ գյուղ: Արծվանիկ գյուղը գտնվում է Բարգուշատի լեռնաշղթայի բլուրներում՝ ծովի մակարդակից 1140 մ բարձրության վրա, Սյունիքի մարզի Կապան քաղաքի

հարևանությամբ: Այն գտնվում է Կապան քաղաքից 10 կմ դեպի հյուսիս-արևելք՝ Կապան-Երևան մայրուղու վրա: Գյուղի ադմինիստրատիվ տարածքը կազմում է 1980.4 հա, որից 1.316 հա (66.5%-ը) գյուղատնտեսական նշանակության հողեր են (նկ. 1):

Գյուղն ունի հին պատմություն: Սկզբում այն կոչվել է Երիթզվանկ, այնուհետև՝ Երիթզվանիկ, որից հետո՝ Արծվանիկ: Արծվանիկը պատմամշակութային նշանակության գյուղ է՝ իր հայտնի վանքերով: Հին գյուղը, որը գտնվում է ներկա գյուղից 1 կմ հարավ-արևմուտք, կոչվել է Երեթզ կամ Երեթզվանիկ:

Նկար 2. Քաջարանի դպրոցներում և մանկապարտեզներում հողի նմուշառման դիտակետերը

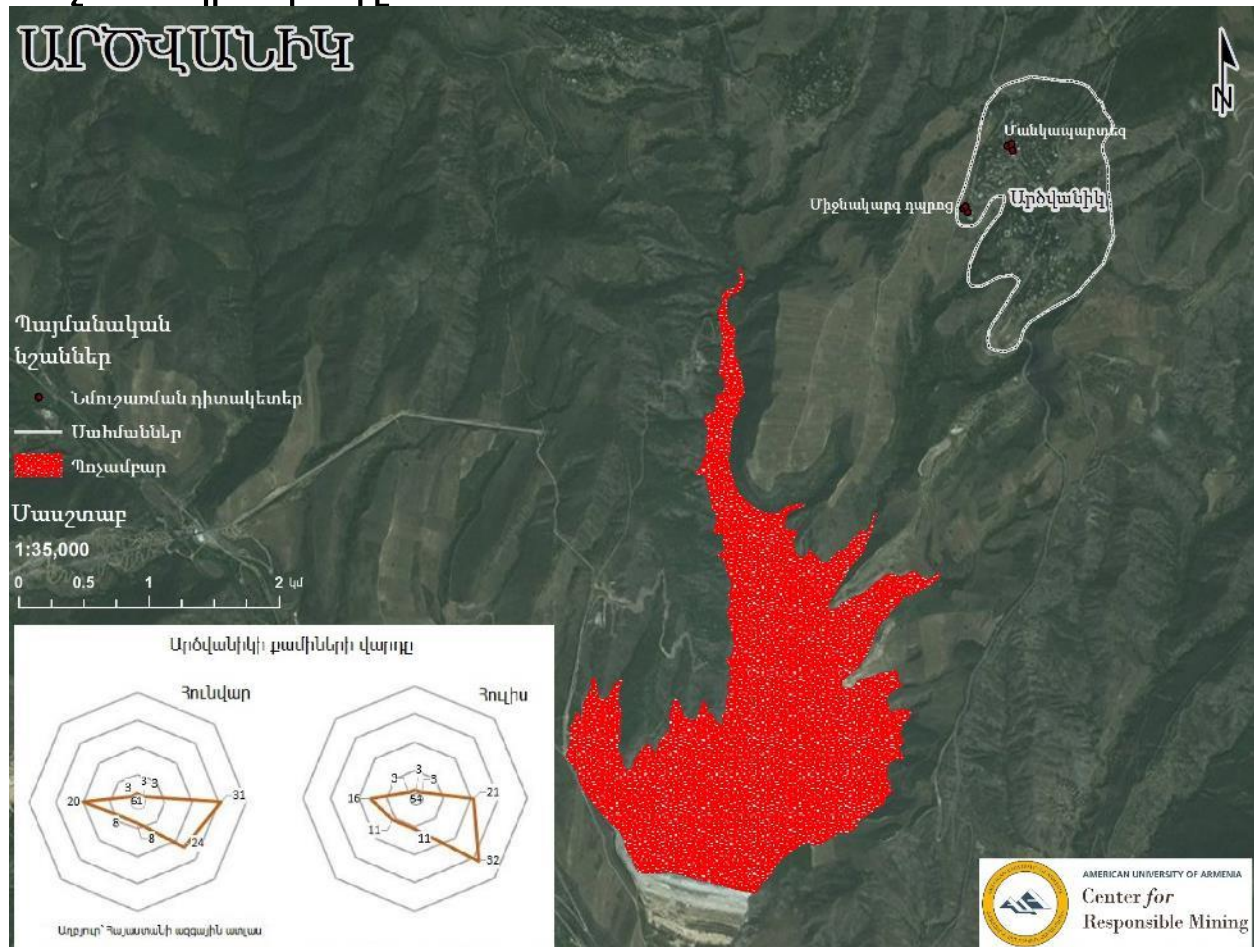
Կլիմա և լանդշաֆտ: Քաջարանը և Արծվանիկը գտնվում են ալպիական կլիմայական գոտում և բնութագրվում են ցամաքային ու հարաբերականորեն խոնավ կլիմայով (նկ. 3 և 4): Արծվանիկ գյուղին բնորոշ են հիմնականում մերձարեադարձային կլիմայական առանձնահատկություններ: Համայնքների տարածքն ընկած է օդային զանգվածների արևելքից արևմուտք ուղղությամբ տեղափոխման հատվածում: Համայնքներում օդի բազմամայա միջին տարեկան ջերմաստիճանը 6.9°C է, բացարձակ առավելագույն ջերմաստիճանը դիտվում է +33.5°C, իսկ բացարձակ նվազագույնը՝ հունվարին՝ -18.5°C: Մթնոլորտային տեղումների տարեկան քանակը կազմում է 600-705մմ, որոնք դիտվում են

հիմնականում մայիսից-հունիս ամիսներին՝ հասնելով 99-104մմ-ի, 66մմ օրվա առավելագույն մակարդակով: Միջին հարաբերական խոնավությունը կազմում է 69%: Տարվա առավել խոնավ ամիսը համարվում է մայիսը (74%):

Քաջար քաղաքը գտնվում է երկու տիպի լանդշաֆտների սահմանագծում՝ միջին լեռնային մարգագետնատափաստանային և ցածր միջին լեռնանտառային, Ողջի գետի հովտում, Չանգեզուրի և Մեղրիի լեռնաշղթաների միջև: Ռելիեֆը կազմված է ծալքաբեկորավոր ապարներից և բնութագրվում է ակտիվ էրոզիայով (նկ. 3):

Բնակչություն: 2011թ. մարդահամարի տվյալներով Քաջարան քաղաքի մշտական բնակչությունը կազմում է 7163 մարդ, որից 3489-ը՝ տղամարդ և 3674-ը՝ կին: 0-19 տարիքային խմբում գտնվող բնակչության թիվը 1975 է (Հավելված 1): Արծվանիկ գյուղի մշտական բնակչությունը կազմում է 730 մարդ:

Նկար 3. Արծվանիկի քամիների վարդը և դպրոցներում ու մանկապարտեզներում հողի նմուշառման դիտակետերը

Արդյունաբերություն: Քաջարան քաղաքում առաջին անգամ պղնձի հանքերը սկսվել են շահագործվել 1850թ.-ին: 1930թ.-ին՝ հսկայական պղնձի պաշարների հայտնաբերումից հետո, Խորհրդային կառավարությունը նախատեսեց կառուցել պղնձամոլիբդենային

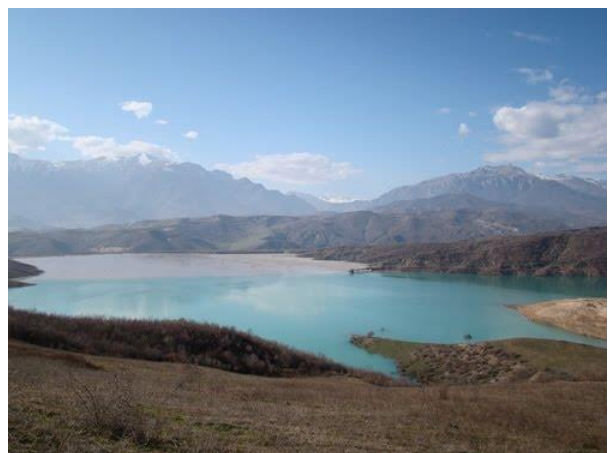
կոմբինատ՝ Ջանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատը (ԶՊՄԿ), որը շահագործման հանձնվեց 1952թ.-ին՝ դառնալով Սովետական Միության խոշորագույն կազմակերպություններից մեկը:

ԶՊՄԿ-ն շահագործում է Քաջարանի պղնձամոլիբդենային հանքավայրը բաց եղանակով՝ արդյունահանելով տարեկան 12,8 մլն. տոննա հանքաքար (և գրեթե նույնքան քանակությամբ թափոններ): Քաջարանի հանքավայրը, որը գտնվում է Քաջարան քաղաքի մոտակայքում՝ Ողջի գետի աջ ափին: Շահագործմանը հանձնված հանքային ռեզերվը կազմում է 774 հա հետևյալ մետաղների միջին պարունակությամբ. մոլիբդեն՝ 0.0349%, պղինձ՝ 0.278%, ոսկի՝ 0.026գ/տ, արծաթ՝ 1.48գ/տ:⁹ Ըստ 2006թ.-ին իրականացված վերջին երկրաբանական հետազոտության տվյալների՝ Քաջարանի հանքավայրի B+C1 պաշարները կազմում են՝ 2.21 մլրդ տոննա հանքաքար, 5.22 մլն. տոննա պղինձ և 0.72 մլն տոննա մոլիբդեն: Հարստացուցիչ ֆաբրիկայում արդյունահանված հանքաքարի վերամշակման ժամանակ արտադրվում են մոլիբդենի և պղնձի խտանյութեր, որոնք հետագայում վերամշակվում են Հայաստանում և այլ երկրներում:¹⁰

Լուսանկար 1. Հանքարդյունաբերություն՝ (ա) Քաջարանի հանքավայրը և (բ) Արծվանիկի պղչամբարը, Սյունիքի մարզ

(ա)

(բ)

Աղբյուրը՝ <https://www.emaze.com/@AIFOOTIR/Presentation-Name>

Ջանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի ջրահեռացումը կենտրոնացված է, իսկ հանքանյութի վնասումից առաջացած հեղուկ պղչանքները խողովակաշարերով հեռացվում են Արծվանիկի պղչամբար:

Արծվանիկի պղչամբարը, որը համարվում է աշխարհում խոշոր պղչամբարներից մեկը, գտնվում է Արծվանիկի գետավազանում՝ Արծվանիկ գյուղին մոտ: Ըստ ընկերության ՇՄԱԳ նախագծի, պղչամբարը նախատեսված է 310 մլն. մ³ պղչանքի համար: Ներկայումս պղչամբարն արդեն լցված է 95 մլն. մ³ պղչանքով: Մեկ տարվա ընթացքում այստեղ է լցվում

⁹ Տվյալները տրամադրվել են ՀՀ Արտակարգ իրավիճակների և ՀՀ Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարությունների կողմից՝ ի պատասխան Թրանսփարենսի ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոնի հարցման նամակի, հոկտեմբեր 2014թ.:

¹⁰ Տվյալները հասանելի են հետևյալ հղումով <http://www.zcmc.am/eng/our-operations/mining/>

մոտ 14 մլն. տոննա պոչանք՝ մոտ 40 մլն. մ³ ջրի հետ միախառնված: Համաձայն 2008-2012թթ. կառավարության մի շարք որոշումների՝ Արծվանիկ գյուղական համայնքին պատկանող 102 հա և սեփական 43 հա հողատարածքները հանձնվել են Արծվանիկի պոչամբարի շահագործմանը:¹¹

Ջանգեգուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատին պատկանող Ողջի, Փխրուտի և Դարավազամի պոչամբարները ռեկուլտիվացված են: Այս պոչամբարների նախագծային ծավալները կազմում են համապատասխանաբար՝ 5, 3.5 և 3 մլն. մ³:

Համայնքի բնապահպանական խնդիրները: Քաջարան և Արծվանիկ համայնքները կանգնած է մի շարք բնապահպանական խնդիրների առջև: Ինչպես հայտնի է, խողովակաշարերում պարբերաբար առաջ եկող արտահոսքերի հետևանքով, Ջանգեգուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի թափոնաջրերը ներթափանցում են անմիջապես մակերևութային ջրեր և հարակից տարածքներ՝ աղտոտելով գետերը և գյուղատնտեսական հողերը:¹²

Համաձայն ՀՀ բնապահպանության նախարարության «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի ամենամյա և տարեկան հաշվետվությունների¹³, այս համայնքներում մակերևութային ջրերի, մասնավորապես՝ Ողջի և Արծվանիկ գետերի ջրերի որակը պատկանում է անբավարար (IV) և վատ (V) դասերին՝ պայմանավորված ծանր մետաղներով (պղինձ, ցինկ, մոլիբդեն, վանադիում, երկաթ) ջրի բարձր աղտոտվածությամբ:

Ըստ ԱՄՆ ՄՁԳ Մաքուր էներգի և ջուր ծրագրի կողմից պատրաստված «Հարավային գետավազանային կառավարման պլան» հաշվետվության,¹⁴ Ողջի գետի ջուրը ոռոգման նպատակներով կարող է օգտագործվել լավ դրենաժվող, հաճախակի ոռոգվող և լվացվող հողերի ոռոգման համար: Արծվանիկ գետի ստորին հոսանքների ջուրը կարող է ոռոգման նպատակներով օգտագործվել միայն մշակաբույսի տերևների հետ ջրի շփումը նվազագույնի հասցնելու դեպքում: Ավելին, գետի ջրի բարձր հանքայնացման պատճառով, ոռոգման նպատակներով ջրօգտագործումը դառնում է անթույլատրելի:

Ըստ ՀԱՀ Հանրային առողջապահության կենտրոնի՝ Բլեքսմիթ հիստիտուտի հետ համագործակցությամբ պատրաստված «Հայաստանի 11 համայնքների համակողմանի ռիսկերի գնահատում» վերջնական հաշվետվության,¹⁵ Քաջարան և Արծվանիկ համայնքների հողերը աղտոտված է այնպիսի ծանր մետաղներով, ինչպիսիք են արսենը, քրոմը և կապարը:

Ի լրումն, մի շարք հասարակական կազմակերպություններ, ներառյալ՝ Կապանի Օրիուս կենտրոնը (Սյունիքի մարզ),¹⁶ հայտնում իրենց մտահոգությունները կապված

¹¹ Տվյալները տրված են ԱՄՆ ՄՁԳ Մաքուր էներգիա և ջուր ծրագրի կողմից պատրաստված Ողջի գետավազանի կառավարման պլանում:

¹² Տեղեկատվությունը տրված է ԱՄՆ ՄՁԳ Մաքուր էներգիա և ջուր ծրագրի կողմից պատրաստված Ողջի գետավազանի և Հարավային ջրավազանային կառավարման պլաններում:

¹³ Հաշվետվությունները հասանելի են հետևյալ հղումով <http://www.armmonitoring.am/>

¹⁴ Հաշվետվությունը հասանելի է հետևյալ հղումով <http://www.mendezengland.com/site/index.php/news/312-government-of-armenia-adopts-southern-basin-water-management-plan>

¹⁵ Հաշվետվությունը հասանելի է հետևյալ հղումով http://chsr.aaa.am/files/2015/01/TRA-report_ENG-webpage-June_2015.pdf

¹⁶ Հաշվետվությունները հասանելի են հետևյալ հղումով

<http://www.yso.am/files/4%20POLLUTION%20LEVEL%20OF%20THE%20MEGHRIGET,%20VOGHCHI%20AND.pdf>

http://aarhus.am/publications/6monitoring_qajaran_hashvetwutyun.pdf

<http://www.armecofront.net/wp-content/uploads/2013/>

Քաջարան և Արծվանիկ համայնքներում օդի, հողի և ջրի աղտոտվածության մասին: Արծվանիկ համայնքում սակավ է ոռոգման ջուրը, որի փոխարեն օգտագործվում են Արծվանիկի պոչամբարից զտված ջրերը:

Շահագրգիռ կողմերը նշում են, որ այս համայնքներում բնապահպանական աղտոտվածության պատճառով ծանր մետաղներով աղտոտվում են բույսերը և անասունները, որոնք մեծացնում են առողջական ռիսկերը:¹⁷

<http://www.ecolor.org/en/news/mining/atchanan-river-polluted-with-emissions-of-artsvanik-tailing-dump/4400/>
http://fleg1.enpi-fleg.org/fileadmin/ufs/04.%20Program%20Information/4.02%20Program%20Components/4.02.05%20Public%20Awareness/Armenia_FLR_Report_GIZ.pdf
http://www.un.am/up/library/Artsvanik%20Community_eng.pdf
http://aarhus.am/publications/5_eng_monitoring_kapan_hashvetvwutyun_eng.pdf
¹⁷ Հաշվետվությունները հասանելի են հետևյալ հղումով
http://aarhus.am/publications/6monitoring_qajaran_hashvetvwutyun.pdf

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

- Agency for Toxic Substances and Disease Registry. (2013). Cadmium Toxicity: What Are the U.S. Standards for Cadmium Exposure? Retrieved from <http://www.atsdr.cdc.gov/csem/csem.asp?csem=6&po=7>
- Environmental Protection Agency. (2010). Cleanup of Lead, Arsenic Began This Month. Retrieved August 25, 2015, from http://www.epa.gov/region05/cleanup/bautsch/pdfs/bgm_fs_201009.pdf
- Environmental Protection Agency. (2013c). Lead in Soil: Why is it a Problem?. Retrieved from <http://www.epa.gov/region1/leadsafe/pdf/chapter3.pdf>
- Environmental Protection Agency. (2015). Regional Screening Levels – Generic Tables, Retrieved from <https://www.epa.gov/risk/regional-screening-levels-rsls-generic-tables-november-2015>
- European Commission. (2002). Towards a Thematic Strategy on Soil Protection. Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/soil/three_en.htm
- Federal Soil Protection Ordinance (BBodSchV) in Germany. (1999). Retrieved from <http://www.gesetze-im-internet.de/bbodschv/BJNR155400999.html#BJNR155400999BJNG000300305>
- Health Canada (2013). Final Human Health State of the Science Report on Lead. Retrieved from http://www.hc-sc.gc.ca/ewh-semt/alt_formats/pdf/pubs/contaminants/dhhsrl-rpecscepsh/dhhsrl-rpecscepsh-eng.pdf
- Health Canada (2013). Mercury. Your Health and the Environment. Retrieved from <http://www.hc-sc.gc.ca/ewh-semt/pubs/contaminants/mercur/index-eng.php#q-53>
- Jeroen Provoost , Christa Cornelis, Frank Swartjes (2006). Comparison of Soil Standards for Trace Elements Between Countries. *Journal of Soils and Sediments, Volume 6, Issue 3, pp 173-181* <http://link.springer.com/article/10.1065%2Fjss2006.07.169>
- Norwegian Pollution Control Authority. (1999). Guidelines on risk assessment of contaminated sites, report 99:06.
- ՀՀ առողջապահության նախարարի 25.01.2010թ. # 01 հրամանը «Հողի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջների N 2.1.7.003-10 սանիտարական կանոնները և նորմերը հաստատելու մասին»:
- ՀՀ առողջապահության նախարարի 25.12.2002թ. # 876 հրաման «Խմելու ջուր: Զրամատակարարման կենտրոնացված համակարգերի ջրի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջներ: Որակի հսկողություն» N 2-III-Ա 2-1 սանիտարական նորմերը և կանոնները հաստատելու մասին:

- Order # 53, issued by the Minister of Health of Russian Federation on 17.04.2003 on “Hygienic-epidemiological requirements for soil”. http://www.vashdom.ru/sanpin/2171287-03/#sub_1000
- Otto Simonett (Editor) (2012) Mining in Armenia. Zoë Environment Network REPORT 3/2012 http://www.envsec.org/publications/mining_in_armenia.pdf
- Protocol for Determining Background Levels of Heavy Metals in Soil of Mining Communities (2016). AUA Center for Responsible Mining
- Protocols and Forms for Soil and Water Monitoring in Mining Communities (2015). AUA Center for Responsible Mining
- Quality Assurance and Quality Control for Testing Environmental Samples (2016). AUA Center for Responsible Mining
- ՀՀ Սյունիքի մարզ, Քաջարանի քաղաքապետարան. (2016): Տրված է <http://syunik.mtaes.am/about-communities/>
- ՀՀ տարածքային կառավարման և արտակարգ իրավիճակների նախարարություն (2013). ՀՀ լեռնահարստացուցիչ կոմբինատների պոչամբարների տեսակները և հիմնական ցուցանիշները:
- ՀՀ Ազգային վիճակագրական ծառայություն (2015). Մարդահամար 2011թ.: Տրված է <http://publicdata.am/schools/2012/%D4%B1%D6%80%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%BF>
- ՀՀ Կառավարության 92-Ն 25.01.2005թ. «Հողային ռեսուրսների վրա տենտեսական գործունեության հետևանքով առաջացած ազդեցության գնահատման կարգը հաստատելու մասին» որոշում
- Soil Environmental Standards/Screening Values in China. (1995). Ministry of Environmental Protection of China (GB 15618-1995). Retrieved from http://www.iccl.ch/download/durban_2013/
- Swedish Environmental Protection Agency. (1996). Development of generic guideline values. Model and data used for generic guideline values for contaminated soils in Sweden.
- Swiss Agency for the Environmental Forests and Landscape. (1998). Derivation of trigger and clean-up values for inorganic pollutants in the soil. Environmental documentation no.83.
- Trace2o, Metalyser HM2000 Deluxe (Soils), Technical Characterization of the device is available on <http://www.trace2o.com/products/metalyser-deluxe-hm2000/overview~22.html>

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

Հավելված 1. Քաջարան քաղաքի բնակչությունն ըստ տարիքի և սեռի

Տարիքը	Ընդամենը	Տղամարդ	Կին
0-4	498	253	245
5-9	489	256	233
10-14	484	260	224
15-19	504	242	262
20-24	697	333	364
25-29	644	312	332
30-34	557	258	299
35-39	460	230	230
40-44	433	222	211
45-49	463	229	234
50-54	619	291	328
55-59	475	225	250
60-64	270	134	136
65-69	112	49	63
70-74	209	92	117
75-79	122	49	73
80-84	79	38	41
85+	48	16	32
Ընդամենը	7163	3489	3674

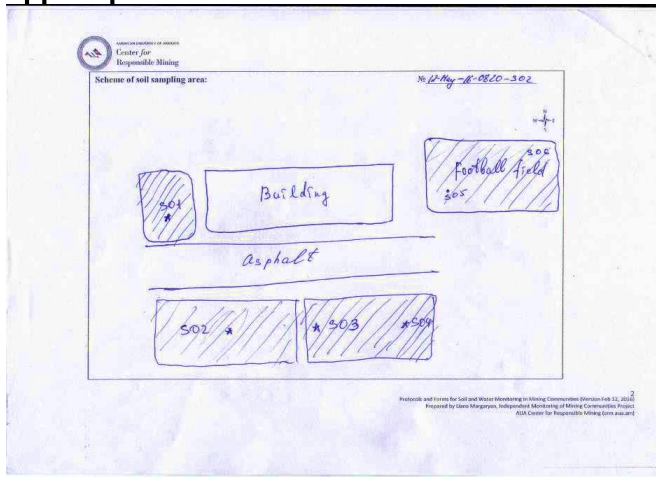
Աղբյուրը՝ ՀՀ մարդահամար 2011թ., ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայություն,
<http://armstat.am/file/doc/99483288.pdf>

Հավելված 2. Հողերի նմուշառման և հետազոտության մեթոդաբանություն

Քաջարան քաղաքում և Արծվանիկ գյուղում հողերի նմուշառման և հետազոտության մեթոդաբանության մշակվել է համաձայն ստանդարտ ընթացակարգերի և ձևերի, որոնք կազմվել են ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի կողմից՝ համաձայն միջազգային ստանդարտների և ուղեցույցների¹⁸, մասնավորապես՝ ISO 17025, ISO 10381, EPA IWRG 701-2009, EPA 540-R-01-00.

Նմուշառում: Քաջարան և Արծվանիկ համայնքներում հողերի մոնիտորինգն իրականացվել է 2016թ. մայիսին: Ընդհանուր առմամբ, 2 մանկապարտեզներից և 3 դպրոցներից, ինչպես նաև Քաջարանի հողում մետաղների ֆոնային կոնցենտրացիաների որոշման նպատակով 3 ֆոնային նմուշառման դիտակետերից (5 սմ, 10 սմ, 20 սմ խորությունից) վերցվել են հողի 32 նմուշներ: Հողի նմուշառումը կատարվել է համաձայն ISO 10381 և մշակված արձանագրությունների ու ընթացակարգերի պահանջների:

Նկար 4. Դպրոցներում և մանկապարտեզներում հողի նմուշառման տարածքի սխեմայի օրինակ

Դպրոցներից և մանկապարտեզներից վերցված հողի նմուշների քանակը որոշվել է ելնելով նմուշառման տարածքի մեծությունից. նվազագույնը 2 նմուշ և միջինը 5 նմուշ յուրաքանչյուր դպրոցի կամ մանկապարտեզի համար: Նախքան դաշտային աշխատանքների սկսելը, կատարվել է նմուշառման տարածքի սահմանագծում և դիտակետերի տեղադրության որոշում: Նմուշները վերցվել են 5 սմ խորությունից՝ նախապես հողի մակերևույթից հեռացնելով տերևները, խոտային ծածկույթը, ծառերի ճյուղերն, աղբը և այլն: Նմուշառման վայրի և դիտակետերի տեղադրության սխեման պատկերվել է համապատասխան արձանագրային ձևում (նկ. 4): Ֆոնային կոնցենտրացիաների որոշման համար իրականացված նմուշառման սկզբունքները տրված են Հավելված 6-ում:

Նմուշարկվող մեծ տարածքների համար, ինչպիսիք են խաղահրապարակները և այգիները, հողի նմուշները վերցվել են «կարդինալ նմուշառման» մեխանիզմով: Այս դեպքում

¹⁸ Ընթացակարգերը հասանելի են <http://crm.aua.am> կայքում:

նմուշարկվող տարածքը բաժանվել է 5-10մ հատվածների՝ յուրաքանչյուր հատվածի համար վերցնելով մեկական նմուշ: Տեղում յուրաքանչյուր նմուշառման դիտակետում որոշվել է հողի ջերմաստիճանը:

Վերցված հողի բոլոր նմուշները համարակալվել են և հատուկ սառցե պայուսակով (<6°C-ում պայմանում) տեղափոխվել լաբորատորիա՝ հետագա անալիզների համար: Լաբորատորիայում նմուշները պահվել են սառնարանում մինչև 6 ամիս ժամկետով:

Անալիզ: Հողի նմուշներում արսենի, կադմիումի, պղնձի, կապարի և սնդիկի պարունակությունները որոշվել են ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի լաբորատորիայում՝ ինվերսիոն վոլտամպերոմետրիկ մեթոդի վրա հիմնված դաշտային Trace2o մակնիշի Metalyser Deluxe HM2000 անալիզատորով:

Հողի նմուշները նախապես չորացվել են չորանոցում 100°C-ում, 1ժամ տևողությամբ: Այնուհետև, հողի նմուշները լուծվել են դեֆոնիզացված ջրում և համապատասխան լուծիչներում: Ստացված լուծույթը թողնվել է 5 րոպե՝ մետաղների՝ հողից ջուր էքստրակցիայի համար, որից հետո լուծույթը ֆիլտրվել է: 3.5մլ ֆիլտրատը բուֆերային լուծույթի հետ միասին նոսրացվել է 60մլ դեֆոնիզացված ջրում և չափվել մետաղների պարունակությունը:

Ցածր կոնցենտրացիաների չափում: Հողերի հետազոտության համար օգտագործված Metalyser Deluxe HM2000 սարքը մետաղների ցածր կոնցենտրացիաների որոշման ժամանակ ունի որոշակի սահմանափակումներ: Յուրաքանչյուր մետաղի համար սարքի չափման տիրույթը բերված է ստորև աղյուսակ 2-ում:

Աղյուսակ 2. Մետաղների չափման տիրույթը

Մետաղ	Չափման տիրույթը (մգ/կգ)
արսեն	10-500
կադմիում	5-500
կապար	5-500
պղինձ	10-500
սնդիկ	5-500

Մեկ-կետով ստանդարտ ավելացման եղանակով չափումների ժամանակ մետաղների ցածր կոնցենտրացիաները հաշվարկվել են ըստ նմուշի և ստանդարտի համար ստացված պիկերի (1)՝ կիրառելով “Metaware” ծրագիրը:

$$Cu = \frac{IuVsCs}{IsVs+(Is-Iu)Vu} \quad (1)$$

որտեղ՝

Iu = նմուշի համար ստացված պիկի բարձրությունը,

Is = ստանդարտի համար ստացված պիկի բարձրությունը,

Vs = ավելացված ստանդարտ լուծույթի ծավալը,

Vu = վեցված նմուշի ծավալը,

Cs = ստանդարտ լուծույթում մետաղի կոնցենտրացիան,

Cu = նմուշում մետաղի կոնցենտրացիան:

Հավելված 3. Ջրի նմուշառման և հետազոտության մեթոդաբանություն

Մակերևութային և խմելու ջրերի նմուշառման և հետազոտության մեթոդաբանության հիմնված է համապատասխան ստանդարտ ընթացակարգերի և ձևերի¹⁹ վրա, որոնք կազմվել են ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի կողմից՝ համաձայն միջազգային ստանդարտների և ուղեցույցների, մասնավորապես՝ ISO 17025, ISO 5667, EPA IWRG 701-2009, EPA 540-R-01-00.

Նմուշառում: Քաջարան քաղաքի և Արծվանիկ գյուղի համար մակերևութային և խմելու ջրերի նմուշները վերցվել է 2016թ. մայիսին: Խմելու ջրի ներկայացուցչական նմուշը վերցվել է Քաջարան քաղաքի ԹԻՎ 1 մանկապարտեզից, իսկ մակերևութային ջրերի 3 նմուշները՝ Ողջի գետի Քաջարան քաղաքից վերև ու ներքև և Արծվանիկ գետի գետաբերանի մոտ ընկած հատվածներում: Ջրերի նմուշառումը կատարվել է համաձայն ISO 5667 և մշակված արձանագրությունների ու ընթացակարգերի պահանջների:

Վերցված ջրի նմուշները համարակալվել և տեղափոխվել են լաբորատորիա հատուկ սառցե պայուսակով (<6°C-ում պայմանում)՝ հետագա անալիզների համար: Լաբորատորիայիում ջրի նմուշները պահվել են սառնարանում՝ ոչ ավել քան մեկ օր:

Անալիզ: ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի լաբորատորիայում ջրի նմուշներում ընդհանուր արսենի, եռավալենտ (III) արսենի, կադմիումի, պղնձի, կապարի, սնդիկի, ցինկի, մանգանի, ալյումինի, բորի, վեցավալենտ (VI) քրոմի, երկաթի և նիկելի կոնցենտրացիաները որոշվել են Trace2o մակնիշի Metalyser Deluxe HM2000 և Metalometer ծանր մետաղների հետազոտության դաշտային սարքերի համակարգով՝ հիմնված էլեկտրաքիմիական և ֆոտոմետրիկ մեթոդների վրա:

Ջրի նմուշներում ընդհանուր արսենի, եռավալենտ (III) արսենի, կադմիումի, կապարի, սնդիկի և ցինկի կոնցենտրացիաները չափվել են ինվերսիոն վոլտամպերոմետրիկ եղանակով, իսկ պղնձի, ալյումինի, բորի, վեցավալենտ (VI) քրոմի, երկաթի և նիկելի կոնցենտրացիաները՝ ֆոտոմետրիկ եղանակով: Չափումների ժամանակ ջրի նմուշի պատրաստման համար օգտագործվել են համապատասխան ռեագենտներ և բուֆերային լուծույթները:

¹⁹ Ընթացակարգերը հասանելի են <http://crm.aaa.am> կայքում:

Հավելված 4. Հողերի հետազոտության արդյունքները

Թիվ 1 մանկապարտեզ, Քաջարան քաղաք

Նմուշառման դիտակետի №	pH	Արսեն (As), մգ/կգ	Կադմիում (Cd), մգ/կգ	Պղինձ (Cu), մգ/կգ	Կապար (Pb), մգ/կգ	Սնդիկ (Hg), մգ/կգ
12-May-16-0820-s01-01	7.0	55.91	0.69	519.15	26.53	<0.1
12-May-16-0820-s01-02	7.5	69.69	0.46	267.39	18.38	<0.1
12-May-16-0820-s01-03	7.5	34.72	0.30	191.22	12.94	<0.1
12-May-16-0820-s01-04	5.0	62.45	0.47	504.58	44.64	<0.1
12-May-16-0820-s01-05	8.0	22.66	0.34	110.56	47.04	<0.1
Միջին երկրաչափական	6.91	45.33	0.43	271.71	26.57	<0.1

Թիվ 1 միջնակարգ դպրոց, Քաջարան քաղաք

Նմուշառման դիտակետի №	pH	Արսեն (As), մգ/կգ	Կադմիում (Cd), մգ/կգ	Պղինձ (Cu), մգ/կգ	Կապար (Pb), մգ/կգ	Սնդիկ (Hg), մգ/կգ
12-May-16-0820-s03-01	8.0	41.22	0.32	158.95	21.87	<0.1
12-May-16-0820-s03-02	7.5	65.57	0.19	168.53	17.31	<0.1
12-May-16-0820-s03-03	7.5	44.31	0.34	151.2	20.23	<0.1
12-May-16-0820-s03-04	7.5	70.89	0.18	182.2	16.1	<0.1
12-May-16-0820-s03-05	8.0	74.88	0.28	408.82	65.16	<0.1
12-May-16-0820-s03-06	7.5	78.82	0.29	415.05	68.59	<0.1
Միջին երկրաչափական	7.66	60.72	0.26	223.67	28.63	<0.1

Թիվ 2 միջնակարգ դպրոց, Քաջարան քաղաք

Նմուշառման դիտակետի №	pH	Արսեն (As), մգ/կգ	Կադմիում (Cd), մգ/կգ	Պղինձ (Cu), մգ/կգ	Կապար (Pb), մգ/կգ	Սնդիկ (Hg), մգ/կգ
12-May-16-0820-s02-01	7.0	30.25	0.13	154.85	20.66	<0.1
12-May-16-0820-s02-02	5.5	46.57	0.58	573.58	27.52	<0.1
12-May-16-0820-s02-03	6.0	50.35	0.693	565.1	28.97	<0.1
12-May-16-0820-s02-04	6.0	52.87	0.66	556.62	30.42	<0.1
12-May-16-0820-s02-05	6.5	44.34	0.5	302.18	42.11	<0.1
12-May-16-0820-s02-06	6.0	41.25	0.47	297.72	40.11	<0.1
Միջին երկրաչափական	6.15	43.59	0.45	368.73	30.76	<0.1

Արծվանիկի մանկապարտեզ

Նմուշառման դիտակետի №	pH	Արսեն (As), մգ/կգ	Կադմիում (Cd), մգ/կգ	Պղինձ (Cu), մգ/կգ	Կապար (Pb), մգ/կգ	Սնդիկ (Hg), մգ/կգ
13-May-16-0807-s01-01	7.5	17.50	0.42	318.17	25.26	<0.1
13-May-16-0807-s01-02	7.0	16.77	0.48	132.73	44.30	<0.1
13-May-16-0807-s01-03	7.0	18.13	0.52	143.49	47.90	<0.1
Միջին երկրաչափական	7.16	17.46	0.47	182.31	37.70	<0.1

Արծվանիկի դպրոց

Նմուշառման դիտակետի №	pH	Արսեն (As), մգ/կգ	Կադմիում (Cd), մգ/կգ	Պղինձ (Cu), մգ/կգ	Կապար (Pb), մգ/կգ	Սնդիկ (Hg), մգ/կգ
12-May-16-0820-s02-01	8.0	23.06	0.29	85.69	17.30	<0.1
12-May-16-0820-s02-02	7.5	17.27	0.33	52.00	11.85	<0.1
12-May-16-0820-s02-03	7.5	24.79	0.31	92.11	18.42	<0.1
Միջին երկրաչափական	7.66	21.45	0.31	74.32	15.57	<0.1

Հավելված 5. Ջրի հետազոտության արդյունքները

Աղյուսակ 3. Քաջարան քաղաքի խմելու ջրի հետազոտության արդյունքները

Մետաղներ	Չափումների արդյունքները, մգ/լ	ՀՀ խմելու ջրի ստանդարտը, ²⁰ մգ/լ	US EPA խմելու ջրի սահմանային թույլատրելի կոնցենտրացիաները (ՍԹԿ), ²¹ մգ/լ
<i>Որոշված է էլեկտրաքիմիական եղանակով</i>			
Կադմիում	<0.003	0.001	0.005
Կապար	<0.005	0.03	0.015
Արսեն (III)	<0.005	-	-
Ընդ. Արսեն	<0.01	0.05	0.010
Սնդիկ	<0.005	0.0005	0.002
Ցինկ	<0.005	5.0	-
Պղինձ	<0.005	1.0	1.3
Մանգան	<0.005	0.1	-
<i>Որոշված է ֆոտոմետրիկ եղանակով</i>			
Ալյումին	0.01	0.5	1.0
Բոր	<0.1	0.5	-
Քրոմ (VI)	0.04	0.05	0.01
Երկաթ	0.11	0.3	-
Նիկել	<0.1	0.1	0.1
Պղինձ	<0.05	1.0	1.3
Մանգան	<0.1	0.1	-

Աղյուսակ 4. Ողջի և Արծվանիկ գետերի ջրերի հետազոտության արդյունքները

Մետաղներ	Չափումների արդյունքները, մգ/լ			Ողջի գետավազանի ջրի ՀՀ ֆոնային կոնցենտրացիաները, ²² մգ/լ
	Նմուշի համարը 12-May-16-0820-w02	Նմուշի համարը 12-May-16-0820-w03	Նմուշի համարը 13-May-16-0807-w04	
<i>Որոշված է էլեկտրաքիմիական եղանակով</i>				
Կադմիում	<0.003	<0.003	<0.003	0.0001
Կապար	<0.005	<0.005	<0.005	0.0001
Արսեն (III)	<0.005	<0.005	<0.005	-
Ընդ. Արսեն	<0.001	<0.001	0.003	0.00027
Սնդիկ	<0.005	<0.005	<0.005	-
Ցինկ	<0.005	<0.005	0.018	0.003
Պղինձ	<0.005	<0.005	0.015	0.004
Մանգան	<0.005	<0.005	0.133	0.004
<i>Որոշված է ֆոտոմետրիկ եղանակով</i>				
Ալյումին	<0.01	0.02	<0.01	0.03
Բոր	<0.1	<0.1	<0.1	0.032
Քրոմ (VI)	<0.02	<0.02	<0.02	0.046*
Երկաթ	0.02	0.12	0.13	0.031
Նիկել	<0.1	<0.1	0.2	0.00064
Պղինձ	<0.05	<0.05	<0.05	0.004
Մանգան	<0.1	<0.1	0.15	0.004

* տրված է ընդհանուր քրոմի համար

²⁰ ՀՀ խմելու ջրի ստանդարտները դիտարկված են ըստ ՀՀ առողջապահության նախարարի 25.12.2002թ. «Խմելու ջուր: Ջրամատակարարման կենտրոնացված համակարգերի ջրի որակին ներկայացվող հիգիենիկ պահանջներ: Որակի հսկողություն» N 2-III-Ա 2-1 սանիտարական նորմերը և կանոնները հաստատելու մասին # 876 հրամանի:

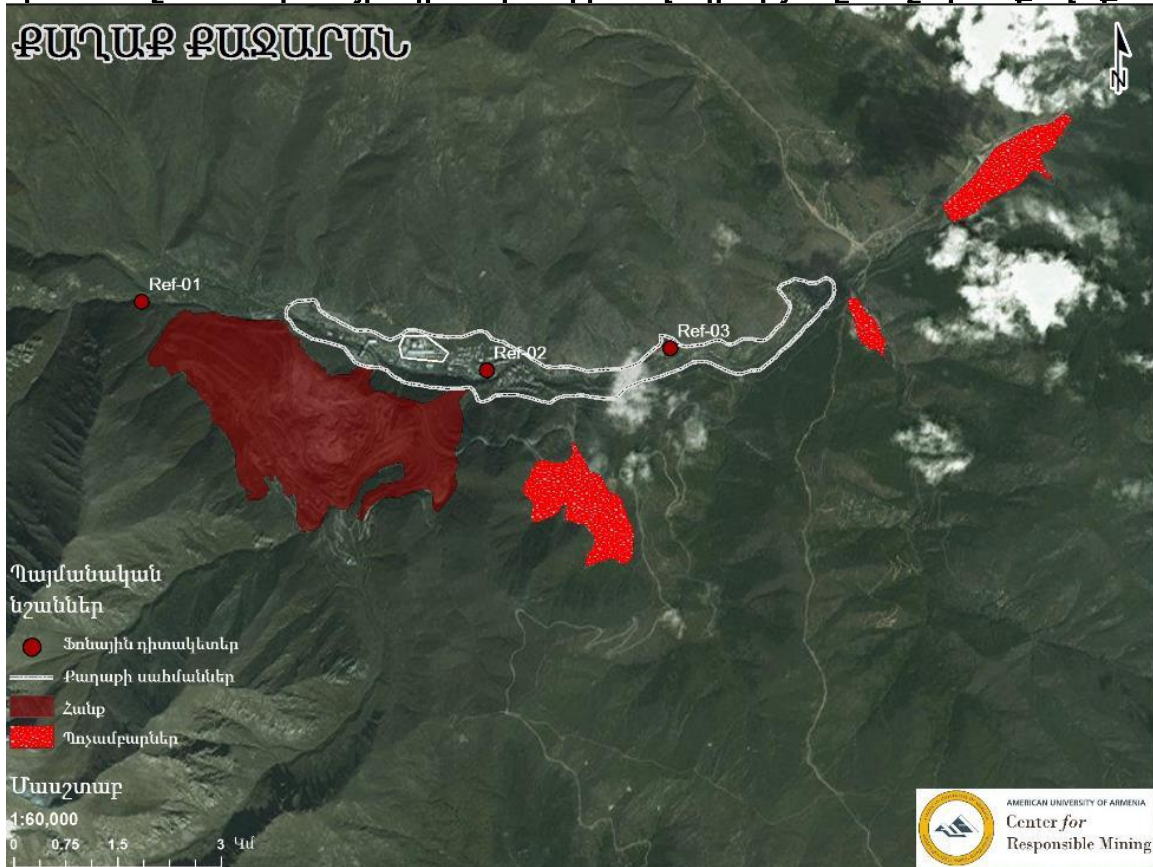
²¹ US EPA խմելու ջրի ՍԹԿ-ները տրված են «Խմելու ջրի նախնական ազգային կարգավորումներ» փաստաթղթում, որը հասանելի է հետևյալ հղումով <https://www.epa.gov/ground-water-and-drinking-water/table-regulated-drinking-water-contaminants>

²² Ողջի գետավազանի ջրի ՀՀ ֆոնային կոնցենտրացիաները դիտարկված են ըստ ՀՀ Կառավարության 27.01.2011թ. # 75-Ն «Կախված տեղանքի առանձնահատկություններից՝ յուրաքանչյուր ջրավազանային կառավարման տարածքի ջրի որակի ապահովման նորմերը սահմանելու մասին» որոշման:

Հավելված 6. Քաջարան քաղաքի հողում մետաղների ֆոնային կոնցենտրացիաների որոշում

Քաջարան քաղաքի հողերում մետաղների ֆոնային կոնցենտրացիաների (ՖԿ) որոշումը կատարվել է հորիզոնական և ուղղահայաց (հեռակա) նմուշառման միջոցով, որը հիմնված է եղել ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի կողմից, միջազգային ստանդարտներին և ուղեցույցներին համարժեք մշակված «Հողում մետաղների ֆոնային կոնցենտրացիաների որոշում» ընթացակարգի²³ պահանջների վրա: Ուսումնասիրվող տարածքի սահմաններում ընտրված ֆոնային դիտակետերի համար կիրառվել է հորիզոնական նմուշառումը՝ 5 սմ, 10 սմ և 20 սմ խորություններից, իսկ տարածքից դուրս ֆոնային հեռակա նմուշառման դիտակետն ընտրվել է Քաջարան քաղաքից 1.7 կմ հեռավորության վրա:

Նկար 5. Նմուշառման ֆոնային դիտակետերի տեղադրությունը Քաջարան քաղաքում

Ընդհանուր առմամբ, վերցվել են ֆոնային 9 նմուշներ՝ 5սմ, 10 սմ և 20 սմ խորություններից, որոնք գտնվել են 1.7 կմ Քաջարան քաղաքից դուրս դեպի արևմուտք (0820-sRef-01), Թիվ 1 մանկապարտեզին հարակից հանրային այգում (0820-sRef-02) և

²³ Ընթացակարգը կարելի է բեռնել <http://crm.aua.am> կայքից:

Վերին Հանդի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցու բակում (0820-sRef-03) (նկ. 5): Ֆոնային կոնցենտրացիաների հաշվարկը տրված է ստորև աղյուսակ 5-ում:

Մետաղների ՖԿ-ները հաշվարկվել են ոչ-պարամետրիկ ստատիստիկ անալիզի արդյունքների հիման վրա (աղ. 5): Ուսումնասիրվող հողում մետաղի կոնցենտրացիայի և դրա ՖԿ համեմատման շնորհիվ բնորոշվում է տարածքի աղտոտվածությունը: Այն դեպքում, երբ նմուշում մետաղի կոնցենտրացիան ավելի մեծ է քան առավելագույն ՖԿ, ուսումնասիրվող տարածքը բնութագրվում է որպես աղտոտված, հակառակ դեպքում, երբ նմուշում մետաղի կոնցենտրացիան փոքր է կամ հավասար ՖԿ-ին՝ որպես բնական:

Աղյուսակ 5. Քաջարան քաղաքի հողում մետաղների ֆոնային կոնցենտրացիաների հաշվարկը

Նմուշառման դիտակետի №	Մետաղներ, մգ/կգ				
	Արսեն	Կադմիում	Պղինձ	Կապար	Սնդիկ
<i>ՀՀ հողի սրանդարը</i>	2	-	3	32	2.1
0820-sRef-01 (5cm)	19.62	0.46	137.35	25.27	<0.1
0820-sRef-01 (10cm)	18.11	0.29	128.62	26.32	<0.1
0820-sRef-01 (20cm)	16.88	0.19	74.10	21.53	<0.1
0820-sRef-02 (5cm)	32.3	0.28	177.88	12.04	<0.1
0820-sRef-02 (10cm)	15.59	0.25	156.23	10.29	<0.1
0820-sRef-02 (20cm)	60.84	0.24	291.15	16.48	<0.1
0820-sRef-03 (5cm)	16.23	0.24	104.36	8.81	<0.1
0820-sRef-03 (10cm)	12.30	0.22	91.02	9.45	<0.1
0820-sRef-03 (20cm)	14.94	0.36	65.11	20.87	<0.1
Նմուշների թիվը	6	6	6	6	6
Միջին թվաքանակ	23.11	0.26	134.37	17.49	-
Մեդիան	16.24	0.25	109.82	18.68	-
Ստանդարտ շեղում	18.59	0.06	84.14	6.68	-
Նվազագույն	12.30	0.19	65.11	9.45	-
Առավելագույն	60.84	0.36	291.15	26.32	-
Ստորին սահման	22.0	0.2	121.4	16.1	-
Վերին սահման	34.2	0.3	177.9	20.3	-
Ֆոնային կոնցենտրացիան	28.1	0.26	149.7	18.2	<0.1

Հավելված 7. Միջլաբորատոր համեմատության հետազոտության արդյունքներ

ՀԱՀ Պատասխանատու հանքարդյունաբերության կենտրոնի լաբորատորիայի հետազոտությունների որակի և տրամաչափման արդյունքների վստահելիությունը ստուգելու նպատակով, անց են կացվել միջլաբորատոր համեմատական անալիզներ: Միջլաբորատոր համեմատություններն իրականացվել են հողի 5 նմուշների համար ՀՀ բնապահպանության նախարարության «Շրջակա միջավայրի վրա ներգործության մոնիտորինգի կենտրոն» (ՇՄՎՆՄԿ) և «Էկոատոմ» գիտահետազոտական կենտրոնի սերտիֆիկացված լաբորատորիաներում:

Համեմատական հետազոտությունների ժամանակ հողի նմուշներն ընտվել են հետևյալ սկզբունքներով.

- մեկ նմուշ՝ չափված մետաղների առավելագույն կամ նվազագույն պարունակությամբ,
- պատահական ընտրություն,
- մեկ ֆոնային նմուշ:

Հողի նմուշներում մետաղների որոշումը ՀՀ ԲՆ ՇՄՆՄԿ և Էկոատոմ լաբորատորիաներում կատարվել է ԻԿՊ մասս սպեկտրոմետրիկ եղանակով: Ստացված տվյալները բերված են աղյուսակ 6-ում:

Աղյուսակ 6. Միջլաբորատոր անալիզի արդյունքները

Լաբորատորիայի անվանումը	Մետաղներ, մգ/կգ				
	Արսեն	Կադմիում	Կապար	Պղինձ	Սնդիկ
<i>ՀՀ հողի սրահնդարպներ</i>	2	-	32	3	2.1
<i>Ֆոնային կոնցենտրացիան</i>	28.1	0.26	18.2	149.7	<0.1
0820-sRef-01 (10cm)					
ՀԱՀ ՊՀԿ	18.11	0.29	26.32	128.62	<0.1
ՀՀ ԲՆ ՇՄՎՆՄԿ	21.40	0.25	26.36	63.24	-
0820sRef-03 (20cm)					
ՀԱՀ ՊՀԿ	14.94	0.36	20.87	65.11	<0.1
Էկոատոմ	9.14	0.23	19.68	96.58	3.27
Նմուշառման դիտակետ 12-May-16-0820-s01-05					
ՀԱՀ ՊՀԿ	22.66	0.34	47.04	110.56	<0.1
ՀՀ ԲՆ ՇՄՎՆՄԿ	12.83	0.64	25.69	270.09	-
Նմուշառման դիտակետ 12-May-16-0820-s03-06					
ՀԱՀ ՊՀԿ	78.82	0.29	68.59	415.05	<0.1
Էկոատոմ	11.32	0.36	21.19	2283.02	1.81
Նմուշառման դիտակետ 13-May-16-0807-s01-02					
ՀԱՀ ՊՀԿ	16.77	0.48	132.73	44.30	<0.1
ՀՀ ԲՆ ՇՄՎՆՄԿ	12.46	0.34	16.51	48.06	-

Հավելված 8. Հողի ՀՀ և միջազգային ստանդարտները գերազանցող չափումներ²⁴

Աղյուսակ 7. Արսենի չափումներ

Դպրոց/ մանկապարտեզ	Անալիզների ընդհանուր թիվը	Հողի ստանդարտները և US EPA նորմը գերազանցող անալիզների %-ը (As)										
		Հայաստանի Հանրապետություն	Ռուսաստանի Դաշնություն	Բելգիա	Նիդերլանդներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Շվեդիա	Նորվեգիա	Կանադա	Չինաստան	US EPA
Հողի սրանդարտ (մգ/կգ)		2	2	110	55	50	37	15	2	12	30	22
Թիվ 1 մանկապարտեզ	5	100%	100%	0	40%	60%	60%	100%	100%	100%	80%	80%
Թիվ 1 դպրոց	6	100%	100%	0	66.7%	66.7%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Թիվ 2 դպրոց	6	100%	100%	0	0	16.7%	83.3%	100%	100%	100%	16.7%	100%
Արձվանիկի մանկապարտեզ	3	100%	100%	0	0	0	0	100%	100%	100%	0	0
Արձվանիկի դպրոց	3	100%	100%	0	0	0	0	100%	100%	100%	0	66.7%

Աղյուսակ 8. Կադմիումի չափումներ

Դպրոց/ մանկապարտեզ	Անալիզների ընդհանուր թիվը	Հողի ստանդարտները և US EPA նորմը գերազանցող անալիզների %-ը (Cd)										
		Հայաստանի Հանրապետություն	Ռուսաստանի Դաշնություն	Բելգիա	Նիդերլանդներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Շվեդիա	Նորվեգիա	Կանադա	Չինաստան	US EPA
Հողի սրանդարտ (մգ/կգ)		*	*	6	12	20	20	0.4	3	14	0.3	85
Թիվ 1 մանկապարտեզ	5	-	-	0	0	0	0	60%	0	0	80%	0
Թիվ 1 դպրոց	6	-	-	0	0	0	0	0	0	0	16.7%	0
Թիվ 2 դպրոց	6	-	-	0	0	0	0	83.3%	0	0	83.3%	0
Արձվանիկի մանկապարտեզ	3	-	-	0	0	0	0	33.3%	0	0	100%	0
Արձվանիկի դպրոց	3	-	-	0	0	0	0	0	0	0	33.3%	0

(*) Հողի ստանդարտը հաստատված չէ:

²⁴Հողում մետաղների միջազգային ստանդարտների և US EPA նորմերի հղումները բերված են գրականության ցանկում:

Աղյուսակ 9. Պղնձի չափումներ

Դպրոց/ մանկապարտեզ	Անալիզների ընդհանուր թիվը	Հողի ստանդարտները և US EPA նորմը գերազանցող անալիզների %-ը (Cu)										
		Հայաստանի Հանրապետություն	Ռուսաստանի Դաշնություն	Բելգիա	Նիդերլանդներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Շվեդիա	Նորվեգիա	Կանադա	Չինաստան	US EPA
Հողի սպանդարտ (մգ/կգ)		3	3	400	190	*	190	100	100	63	50	250
Թիվ 1 մանկապարտեզ	5	100%	100%	40%	60%	-	60%	100%	100%	100%	100%	60%
Թիվ 1 դպրոց	6	100%	100%	0	33.3%	-	33.3%	100%	100%	100%	100%	33.3%
Թիվ 2 դպրոց	6	100%	100%	50%	83.3%	-	83.3%	100%	100%	100%	100%	83.3%
Արձվանիկի մանկապարտեզ	3	100%	100%	0	33.3%	-	3.3%	100%	100%	100%	100%	33.3%
Արձվանիկի դպրոց	3	100%	100%	0	0	-	0	0	0	66.7%	66.7%	0

Աղյուսակ 10. Կապարի չափումներ

Դպրոց/ մանկապարտեզ	Անալիզների ընդհանուր թիվը	Հողի ստանդարտները և US EPA նորմը գերազանցող անալիզների %-ը (Pb)										
		Հայաստանի Հանրապետություն	Ռուսաստանի Դաշնություն	Բելգիա	Նիդերլանդներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Շվեդիա	Նորվեգիա	Կանադա	Չինաստան	US EPA
Հողի սպանդարտ (մգ/կգ)		32	30	700	530	400	400	80	60	140	250	400
Թիվ 1 մանկապարտեզ	5	40%	40%	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Թիվ 1 դպրոց	6	33.3%	33.3%	0	0	0	0	0	33.3%	0	0	0
Թիվ 2 դպրոց	6	33.3%	33.3%	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Արձվանիկի մանկապարտեզ	3	66.7%	66.7%	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Արձվանիկի դպրոց	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Աղյուսակ 11. Սնդիկի չափումներ

Դպրոց/ մանկապարտեզ	Անալիզների ընդհանուր թիվը	Հողի ստանդարտները և US EPA նորմը գերազանցող անալիզների %-ը (Hg)										
		Հայաստանի Հանրապետություն	Ռուսաստանի Դաշնություն	Բելգիա	Նիդերլանդներ	Գերմանիա	Ֆրանսիա	Շվեդիա	Նորվեգիա	Կանադա	Չինաստան	US EPA
Հողի սպանդարտ (մգ/կգ)		2.1	2.1	15	10	20	7	1	1	6.6	0.3	*
Թիվ 1 մանկապարտեզ	5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Թիվ 1 դպրոց	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Թիվ 2 դպրոց	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Արձվանիկի մանկապարտեզ	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
Արձվանիկի դպրոց	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-

Հավելված 9. Հողերի հետազոտության արդյունքերը յուրաքանչյուր մանկապարտեզի և դպրոցի համար

Թիվ 1 մանկապարտեզ, Քաջարան քաղաք

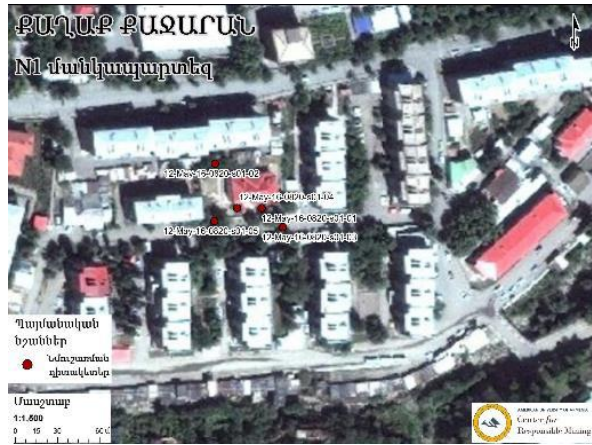
Թիվ 1 մանկապարտեզը գտնվում է Քաջարան քաղաքի կենտրոնական հատվածում: Մանկապարտեզ հաճախում է ընդամենը 148 երեխա: Մանկապարտեզից Ջանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատ ընկած հեռավորությունը կազմում է մոտ 0.5 կմ:

Մանկապարտեզի համար հողի մոնիտորինգն իրականացվել է մանկապարտեզին պատկանող և ցանկապատով բաժանված հողային տարածքներից, մասնավորապես՝ ծաղկանոցներից և խաղահրապարակից (նկ. 6ա, 6բ և 7): Ընդհանուր առմամբ, վերցվել է հողի 5 նմուշ, որը ցույց է տրված նկար 6բ-ում: Հողի նմուշների հետազոտության արդյունքները ներկայացված են Հավելված 4-ում:

Նկար 6. Թիվ 1 մանկապարտեզի (ա) գլխավոր մուտքը և (բ) նմուշառման դիտակետերի տեղադրությունը

(ա)

(բ)

Նկար 7. Թիվ 1 մանկապարտեզի (ա) խաղահրապարակը և (բ) ծաղկանոցը

(ա)

(բ)

Մանկապարտեզի ողջ տարածքից վերցված հողի նմուշներում արսենի և պղնձի կոնցենտրացիաները գերազանցել են ՀՀ հողի ստանդարտները համապատասխանաբար՝ 11.3-34.8 և 36.9-173.1 անգամ: Կապարը ՀՀ հողի ստանդարտը 1.4-1.5 անգամ գերազանցել է բոլոր նմուշների 40%-ում (5-ից 2 նմուշում): Հողի բոլոր նմուշներում կադմիումի կոնցենտրացիան գերազանցել է Չինաստանի հողի ստանդարտը 1.1-2.3 անգամ: Մեր կողմից դիտարկված միջազգային ստանդարտների մեջ կադմիումի մեզ հայտնի ամենախիստ ՍԹ-ն ունի Չինաստանը (0.3 մգ/կգ): Սնդիկը չի հայտնաբերվել հողի նմուշներում:²⁵

Թիվ 1 միջնակարգ դպրոց, Քաջարան քաղաք

Քաջարանի Թիվ 1 միջնակարգ դպրոցը գտնվում քաղաքի կենտրոնական մասի հարավում: Դպրոցն ունի 574 աշակերտ: Դպրոցից Զանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատ ընկած հեռավորությունը կազմում է մոտ 1 կմ:

Թիվ 1 դպրոցի հողի մոնիտորինգն իրականացվել է տարածքի հողաձածկ մակերեսի համար, մասնավորապես՝ ծաղկանոցերը և ֆուտբոլի դաշտը (նկ. 8ա, 9): Ընդհանուր առմամբ, հողաձածկ մակերեսից վերցվել են հողի 6 նմուշներ, որոնց տեղադրությունը բերված է նկարներ 8բ և 9-ում:

Նկար 8. Թիվ 1 դպրոցի (ա) գլխավոր մուտքը և (բ) նմուշառման դիտակետերի տեղադրությունը

(ա)

(բ)

Դպրոցի տարածքից վերցված հողի բոլոր նմուշներում արսենի և պղնձի կոնցենտրացիաները գերազանցել են ՀՀ հողի ստանդարտները համապատասխանաբար՝ 20.6-39.4 և 50.4-138.4 անգամ: Կապարը ՀՀ հողի ստանդարտը 2.0-2.1 անգամ գերազանցել է բոլոր նմուշների 33.3%-ում (6-ից 2 նմուշում): Կադմիումը հողի միայն մեկ նմուշում աննշան գերազանցել է Չինաստանի հողի ստանդարտը 1.1 անգամ: Մեր կողմից

²⁵ Արսենը, կադմիումը և պղինձը հողի բոլոր նմուշներում գերազանցել են ՖԿ-ները համապատասխանաբար 1.2-2.5, 1.2-2.7 և 1.3-3.5 անգամ: Նմուշների 60%-ում (5-ից 3 նմուշում) կապարը գերազանցել է ՖԿ-ն 1.5-2.6 անգամ:

դիտարկված միջազգային ստանդարտների մեջ Չինաստանն ունի կադմիումի ամենախիստ ՍԹԿ-ն: Սնդիկը չի հայտնաբերվել հողի նմուշներում:²⁶

Նկար 9. Թիվ 1 դպրոցի ֆուտբոլի դաշտը

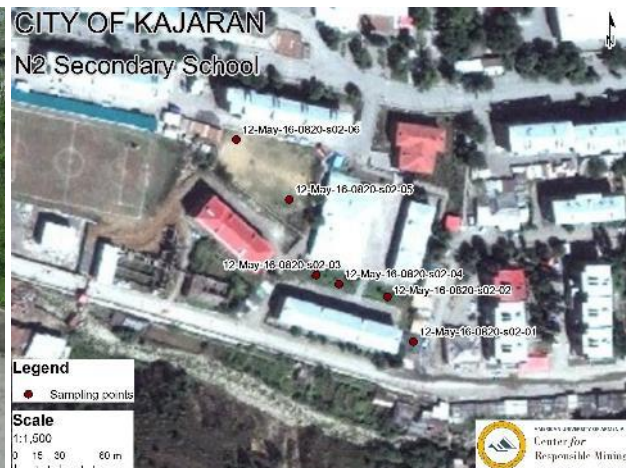
Թիվ 2 միջնակարգ դպրոց, Քաջարան քաղաք

Թիվ 2 միջնակարգ դպրոցը գտնվում է Քաջարան քաղաքի արևելյան հատվածում: Դպրոցն ունի 409 աշակերտ: Դպրոցն ամենամոտն է Զանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատին՝ հեռավորությունը կազմում է մոտ 0.3 կմ:

Նկար 10. Թիվ 2 դպրոցի (ա) գլխավոր մուտքը և (բ) նմուշառման դիտակետերի տեղադրությունը

(ա)

(բ)

²⁶ Արսենը և պղինձը հողի բոլոր նմուշներում գերազանցել են ՖԿ-ները համապատասխանաբար՝ 1.5-2.8 և 1.1-2.8 անգամ: Կապարը և կադմիումը գերազանցել են ՖԿ-ները համապատասխանաբար՝ 1.1-1.3 և 1.1-3.8 անգամ նմուշների 66.7%-ում (6-ից 4 նմուշում):

Թիվ 2 դպրոցի հողի մոնիտորինգն իրականացվել է տարածքի հողաձածկ մակերեսի համար, մասնավորապես՝ ծաղկանոցները և ֆուտբոլի դաշտը (նկ. 10ա, 10բ և 11): Ընդհանուր առմամբ, հողաձածկ մակերեսից վերցվել են հողի 6 նմուշներ, որոնց տեղադրությունը բերված է նկարներ 10բ և 11-ում:

Նկար 11. Թիվ 2 դպրոցի ֆուտբոլի դաշտը

Դպրոցի տարածքից վերցված հողի բոլոր նմուշներում արսենի և պղնձի կոնցենտրացիաները գերազանցել են ՀՀ հողի ստանդարտները համապատասխանաբար՝ 15.1-26.4 և 51.6-191.2 անգամ: Կապարը ՀՀ հողի ստանդարտը 1.3 անգամ գերազանցել է նմուշների 33.3%-ում (6-ից 2 նմուշում): Կադմիումը հողի բոլոր նմուշներում 1.6-2.3 անգամ գերազանցել է Չինաստանի հողի ստանդարտը, որն մեր կողմից դիտարկված միջազգային ստանդարտների մեջ ամենախիստն է: Սնդիկը չի հայտնաբերվել հողի նմուշներում:²⁷

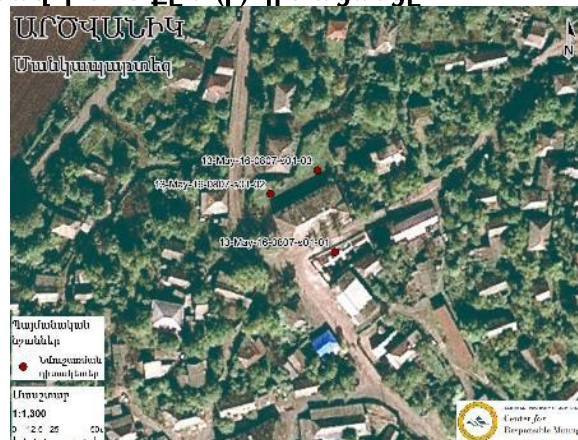
Արձվանիկի մանկապարտեզ

Արձվանիկի մանկապարտեզը գտնվում է Արձվանիկ գյուղի հյուսիսում: Մանկապարտեզ հաճախում է ընդամենը 10 երեխա: Մանկապարտեզից մինչև Արձվանիկի պոչամբար ընկած հեռավորությունը կազմում է մոտ 2.6 կմ:

Նկար 12. Արձվանիկի մանկապարտեզի (ա) գլխավոր մուտքը և (բ) դիտացանցը

(ա)

(բ)

²⁷ Արսենը, կադմիումը, պղինձը և կապարը հողի բոլոր նմուշներում գերազանցել են ՖԿ-ները համապատասխանաբար՝ 1.1-1.9, 1.8-2.7, 1.1-3.8 և 1.1-2.3 անգամ:

Մանկապարտեզի համար հողի մոնիտորինգն իրականացվել է մանկապարտեզին պատկանող և ցանկապատով բաժանված հողային տարածքներից, մասնավորապես՝ ծաղկանոցները և խաղահրապարակը (նկ. 12ա, 13): Ընդհանուր առմամբ, վերցվել է հողի 3 նմուշ, որը ցույց է տրված նկարներ 12բ և 13-ում: Հողի նմուշների հետազոտության արդյունքները ներկայացված են Հավելված 4-ում:

Նկար 13. Արծվանիկի մանկապարտեզի խաղահրապարակ

Մանկապարտեզի տարածքից վերցված հողի բոլոր նմուշներում արսենի և պղնձի կոնցենտրացիաները գերազանցել են ՀՀ հողի ստանդարտները համապատասխանաբար՝ 8.4-9.1 և 44.2-106.1 մկգ/մ²: Կապարը ՀՀ հողի ստանդարտը 1.4-1.5 մկգ/մ² գերազանցել է նմուշների 66.7%-ում (3-ից 2 նմուշում): Հողի բոլոր նմուշներում կադմիումի կոնցենտրացիան գերազանցել է Չինաստանի հողի ստանդարտը 1.4-1.7 մկգ/մ²: Մեր կողմից դիտարկված միջազգային ստանդարտների մեջ Չինաստանն ունի ամենախիստ ՍԹ-ն (0.3 մգ/կգ): Սնդիկը չի հայտնաբերվել հողի նմուշներում:

Արծվանիկի միջնակարգ դպրոց

Արծվանիկի միջնակարգ դպրոցը գտնվում է Արծվանիկ գյուղի արևմուտքում: Դպրոցն ունի 65 աշակերտ: Դպրոցից մինչև Արծվանիկի պոչամբար ընկած հեռավորությունը կազմում է մոտ 2.2 կմ:

Թիվ 7 դպրոցի հողի մոնիտորինգն իրականացվել է տարածքի հողաձածկ մակերեսի համար, մասնավորապես՝ ծաղկանոցները և ֆուտբոլի դաշտը (նկ. 14ա և 15): Ընդհանուր առմամբ, հողաձածկ մակերեսից վերցվել են հողի 3 նմուշներ, որոնց տեղադրությունը բերված է նկար 14բ-ում:

Նկար 14. Թիվ 7 դպրոցի (ա) գլխավոր մուտքը և (բ) նմուշառման դիտակետերի տեղադրությունը

(ա)

(բ)

Նկար 15. Արծվանիկի դպրոցի ֆուտբոլի դաշտը

Դպրոցի տարածքից վերցված հողի բոլոր նմուշներում արսենի և պղնձի կոնցենտրացիաները գերազանցել են ՀՀ հողի ստանդարտները համապատասխանաբար՝ 8.6-12.4 և 17.3-30.7 անգամ: Կապարը չի գերազանցել ՀՀ հողի ստանդարտը: Կադմիումի չի գերազանցել Չինաստանի հողի ստանդարտը, որն մեր կողմից դիտարկված միջազգային ստանդարտների մեջ ամենախիստն է: Սնդիկը չի հայտնաբերվել հողի նմուշներում:

Հավելված 10. Հողի նմուշների ամբողջական հետազոտության արդյունքները

Միջլաբորատոր համեմատական անալիզների իրականացման շրջանակում, 5 նմուշների համար կատարվել է նաև մետաղների պարունակության ընդհանրական հետազոտություն: ՀՀ ԲՆ ՇՄՎՆՄԿ-ի և Էկոատոմի որակավորված լաբորատորիայում ԻԿՊ մասս սպեկտրոմետրիկ եղանակով (Perkin Elmer MS սարքով) որոշվել են հողում մինչև 26 մետաղների ընդհանուր կոնցենտրացիաները: Հետազոտության արդյունքները և մետաղների համապատասխան ՀՀ հողի ստանդարտները բերված են աղյուսակ 12-ում:

Աղյուսակ 12. Հողերի նմուշների ընդհանրական հետազոտության արդյունքները

Մետաղներ	Չափման արդյունքները, մգ/կգ					ՀՀ հողի ստն., մգ/կգ	Նորվեգիայի հողի ստն., մգ/կգ	Կանադայի հողի ստն., մգ/կգ	Չինաստանի հողի ստն., մգ/կգ	US EPA նորմ, մգ/կգ
	Դիտակետ 0820-sRef- 03(20cm)	Դիտակետ 0820-sRef- 01(10cm)	Դիտակետ 12-May-16- 0820-s01- 05	Դիտակետ 12-May-16- 0820-s03- 06	Դիտակետ 13-May-16- 0822-s01- 02					
Ծարիր	1.03	1.05	1.94	1.34	1.88	4.5	**	-	-	-
Արսեն	9.15	21.40	12.83	11.32	12.46	2.0	2.0	12	30	22
Բարիում	857.97	137.90	161.10	72.21	372.76	-	-	-	-	-
Բերիլիում	չ.ն.	0.82	0.65	չ.ն.	1.63	-	-	-	-	-
Բիսմուտ	0.79	չ.ն.	չ.ն.	1.14	չ.ն.	-	-	-	-	-
Կադմիում	0.23	0.25	0.64	0.36	0.34	-	3.0	14	0.3	85
Կայցիում	59526.23	1963.98	6854.87	1315.22	186564.92	-	-	-	-	-
Քրոմ	42.18	32.68	36.87	10.94	170.20	6.0	25	64	150	230
Կոբալտ	16.45	9.47	15.78	16.22	35.79	5.0	-	-	-	-
Պղինձ	96.58	63.24	270.09	2283.02	48.06	3.0	100	63	50	250
Երկաթ	56033.32	13847.54	23818.64	20035.93	48400.27	-	-	-	-	-
Կապար	19.68	26.36	25.69	21.19	16.51	32.0	60	140	250	400
Լիթիում	չ.ն.	4.81	10.73	n.m.	33.03	-	-	-	-	-
Մագնեզիում	15243.20	1315.61	3145.12	677.27	6207.89	-	-	-	-	-
Մանգան	1002.33	324.11	476.60	340.60	681.59	700.0	-	-	-	-
Մոլիբդեն	18.98	21.05	107.93	68.63	8.92	-	-	-	-	-
Սնդիկ	3.27			1.81		2.1	1.0	6.6	0.3	-
Նիկել	21.71	21.57	38.75	15.16	95.94	4.0	50	50	40	1,600
Կալիում	18768.55	14675.98	14593.76	12544.01	10666.49	-	-	-	-	-
Սելեն	8.78	3.38	4.45	2.28	5.97	-	-	-	-	-
Նատրիում	17193.51	3658.21	3662.84	3604.05	16.62	-	-	-	-	-
Ստրոնցիում	573.52	83.97	70.33	31.53	687.88	-	-	-	-	-
Անագ	3.16	1.02	1.65	1.49	0.89	-	-	-	-	-
Տիտան	2168.46	1219.04	2233.07	2497.06	3251.72	-	-	-	-	-
Վանադիում	114.66	59.24	113.44	145.85	86.59	150.0	-	-	-	-
Ցինկ	64.87	43.34	68.06	68.52	78.02	23.0	100	200	200	23,000

չ.ն. – չի որոշվել; (-) Հողի ստանդարտը հաստատված չէ:

Քաջարան քաղաքի թիվ 1 մանկապարտեզից և թիվ 2 դպրոցից, ինչպես նաև Արծվանիկի մանկապարտեզից և Ֆոնային տարածքից վերցված հողի նմուշներում արսենը, քրոմը, կոբալտը, պղինձը, նիկելը և ցինկը գերազանցել են ՀՀ հողի ստանդարտները համապատասխանաբար՝ 4.6-10.7, 1.8-28.4, 1.9-7.2, 16.0-761.0, 3.8-24.0 և 1.9-3.4 անգամ: Մանգանը ՀՀ հողի ստանդարտը 1.4 անգամ գերազանցել է ֆոնային դիտակետից՝ 20սմ խորությունից վերցված նմուշում: Ծարիրը, կապարը և վանադիումը չեն գերազանցել ՀՀ հողի ստանդարտները: